

Enerji kaynaklarının jeopolitiği ve küresel güçlerin enerji politikaları¹

Geopolitics of energy resources and energy policy of global powers

Muazzez Harunoğulları²

Received Date: 09 / 07 / 2016

Accepted Date: 15 / 12 / 2016

Öz

Enerji kaynakları ülkelerin iktisadi, sanayi ve teknik yönlerden geliştirilmesinde, sosyal hayatlarının kolaylaştırılmasında temel bir girdidir. Ülke ekonomilerinin sürdürülebilirliğinin gerçekleştirilmesinde başlıca etken olarak enerji kaynakları görülmektedir. Enerji kaynaklarının rezerv durumu, çeşitliliği, üretimi ve bu kaynaklara erişebilirlik de ülkelerin enerji politikalarına yön vermektedir. Bu politikaları etkileyen diğer bir husus da petrol ve doğal gaz kaynaklarının naklidir. Hidrokarbon kaynakların güvenli bir şekilde nakli, ülkelerin enerji kalemlerinin çeşitliliği ve enerji üzerinde söz sahibi olma durumu, ülkelerin tüm dünyada ekonomik ve siyasi güçlerini, jeopolitik ve jeostratejik önemlerini de arttırmaktadır. Bu çalışmada, küresel ve yerel olarak enerjinin sağlanmasında başta gelen kaynaklar olan petrol ve doğal gazın rezervi, üretim ve tüketimi ile enerjinin ulaşımı, boru hatlarının Türkiye ve diğer ülkeler nezdinde önemi, bu hatların geçtiği ülkelerin siyasi ve ekonomik anlamda güç kazanmak amacıyla uyguladıkları enerji politikaları üzerinde durulmuştur. ABD, Rusya, Çin, İran, Japonya ve AB ülkelerinin zaman zaman çıkarları çatışsa da kendi aralarında enerji ile ilgili antlaşmalar ve projelerde bir araya gelmektedirler. ABD'nin İran üzerindeki ambargoyu kaldırması enerji politikalarında ülkelerin yeni bir döneme girdiğinin en belirgin göstergesidir. ABD ve Rusya arasında dünya enerji alanları ve enerji ulaşımında boru hatları güzergahları üzerine büyük bir mücadele yaşanmaktadır. Bu güç yarışında Çin, Japonya, İran, AB ülkeleri ve Hindistan bölgesel ve küresel ölçekte enerji alanında bu yarışa müdahil olmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Enerji, enerji jeopolitiği, enerji kaynakları, enerji politikaları.

Abstract

Energy resources are fundamental inputs in countries' development in terms of economic, industrial and technical aspects and facilitating countries' social lives. The sustainability of countries' economies is possible with energy resources. The reserve levels and diversification of energy resources and accessibility to these resources steer the energy policies of countries. Another factor affecting these policies the transportation of oil and natural gas resources. Transporting hydrocarbon resources safely, diversity of countries' energy kinds and commanding the energy market and routes increase countries' economic and political power and their geopolitical and geostrategic importance. In this study, reserves of oil and natural gas that are the leading resources providing energy globally and locally, production and consumption of these resources, competition between countries in the energy market, geopolitical importance of production areas and globally powerful countries' energy policies that are implemented to gain economic and political power were discussed. Even though interests of the US, Russia, China, Japan and EU countries sometimes clash, they come together with energy related agreements and projects. The US lifting the embargo on Iran is an obvious indication that the countries have entered a new era in energy policies. There is a great struggle between the US and Russia over world's energy regions and pipe line routes in energy transportation. In this power struggle, China, Japan, Iran, EU countries and India are getting involved in this energy struggle on a regional and global scale.

Keywords: Energy, energy geopolitics, energy sources, energy policy.

¹ Bu makale doktora tez çalışmamın bir kısmını oluşturmaktadır. Çalışmada yer alan veriler güncellenmiştir.

² Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Kilis, TÜRKİYE, mharungullari@gmail.com

1. Giriş

İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze enerji ihtiyacı her zaman önemini korumuştur. Sanayi devrimine kadar olan sürede bu ihtiyaç belli bir seviyede iken Sanayi devrimiyle birlikte tüm dünyada enerjiye olan talep önlenemez bir hızla büyümüştür. Sanayi ve teknolojiye yaşanan gelişmeler, ülkelerin enerji ihtiyacını yüksek seviyelere çıkarmış, bu durum kıyasıyla bir rekabete ve enerji savaşlarına yol açmıştır. Enerji tüketiminde kömür kullanımının yerini petrolün almasıyla birlikte geçtiğimiz yüzyılda dünyadaki siyasi ve ekonomik güçler petrol rezervlerini ele geçirme ve bu rezervler üzerinde söz sahibi olma yarışında acımasız bir politika izlemişlerdir.

Enerji kaynaklarının rezerv ve üretim alanları enerji jeopolitiğinde büyük değişimleri beraberinde getirmiştir. Enerji tüketim miktarı fazla olan ülkelerin enerji taleplerinin sürekli değişmesi, yeni teknolojilerin hayata geçmesi, yeni rezerv sahalarının bulunması, yeni rezerv alanlarının bulunması, enerji jeopolitiğindeki hızlı değişimin başlıca nedenleri olarak dikkat çekmektedir. Dünyanın en fazla nüfusuna sahip Çin ve Hindistan'ın sanayilerinin hızla gelişmesi bu ülkelerin enerji taleplerini de arttırmıştır. Bununla birlikte Orta Doğu'da sözde Arap Baharı denilen halk kalkışmalarının yaşanması, akabinde bölgede yaşanan çatışma ve savaş gibi gelişmeler enerji jeopolitiğinin de yeniden yorumlanmasına yol açmıştır. Dünya üzerinde hidrokarbon kaynaklar bazı bölgelerde fazla iken bazı bölgelerde yok denecek kadar azdır. Enerji kaynaklarının fazla olduğu rezerv sahaları ve yeni rezervlerin bulunması sonucu enerji jeopolitiği de güncellenmektedir (Sevim, 2012: 23).

Enerji kaynaklarının rezerv, üretim ve iletim yolları üzerinde söz sahibi olmak isteyen güçlü devletler, dünya siyasetini enerji kaynaklarına endeksli oluşturmaktadır. Bu güçlü ülkelerin izlediği politikalar dünyada kan ve gözyaşını beraberinde getirmiş, yaşanan I. ve II. Dünya savaşları, Orta Doğu'daki savaşlar ve kaos dünya gündemine damga vurmuştur.

Avrasya ve Orta Doğu ülkelerindeki zengin petrol ve doğal gaz kaynakları üzerinde hegemonya kurma kaygısı yaşayan ABD ve Avrupa ülkeleri bu alanlarda etkinliklerini ortaya koymak için çeşitli politikalar üretmiştir. Bu ülkeler enerji yarışında ortaya koydukları bu politikaların hayata geçmesinde hiçbir engel tanımayacak şekilde siyasi, askeri ve ekonomik yönden topyekûn tüm güçleri kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bu hegemonya kurma yarışında Rusya da her zaman başrolde olma gayretindedir.

2. Amaç ve yöntem

Bu çalışmanın amacı dünyada bulunan hidrokarbon kaynaklar olan petrol ve doğal gazın rezerv alanlarının coğrafi dağılışını, bu kaynakların jeopolitik önemini ve dünyada söz sahibi ülkelerin politikalarını değerlendirmektir. Araştırma ile ilgili literatür çalışması yapılmış, elde edilen veriler nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması şeklinde ele alınmış ve betimsel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

3. Hidrokarbon enerji kaynaklarının coğrafi dağılışı

Tüm dünya devletlerinde kullanılan enerji kaynakları içerisinde en büyük pay petrol ve doğal gaza aittir. 20. yüzyılda dünyanın en önemli enerji kaynağı haline gelen petrol, dünya politikalarına ve ekonomisine yön vermiştir. Petrol gibi stratejik konumunu uzun dönemli ko-

ruyacak olan doğal gaz da primer enerji kaynakları içinde önemli bir yere sahiptir. Petrol kaynaklarının azalması ile doğan boşluk doğal gaz rezervleri ile doldurulacaktır. Doğal gaz son yıllarda ısınma, elektrik üretimi ve sanayi mallarının üretiminde vazgeçilmez bir enerji kaynağı haline gelmeye başlamıştır. Dünyada doğal gaz tüketiminin enerji kaynakları tüketimi içerisindeki payı giderek artmaktadır.

Dünyanın en zengin petrol yatakları en yoğun şekilde başlıca iki büyük alanda toplanmıştır. Bunlardan biri kuzeyde Rusya Federasyonuna doğru uzanan Orta Doğu, diğeri ise Batı Kanada'nın güneyi, ABD'nin batısına doğru, daha sonra Güney Amerika'nın kuzeyine ve batısına doğru uzanan alanlardır. Petrol alanlarına daha geniş bir şekilde incelendiğinde, Dünya petrol yataklarına sahip olduğu kabul edilen dört bölgenin ortaya çıktığı görülmektedir.

Bunlar:

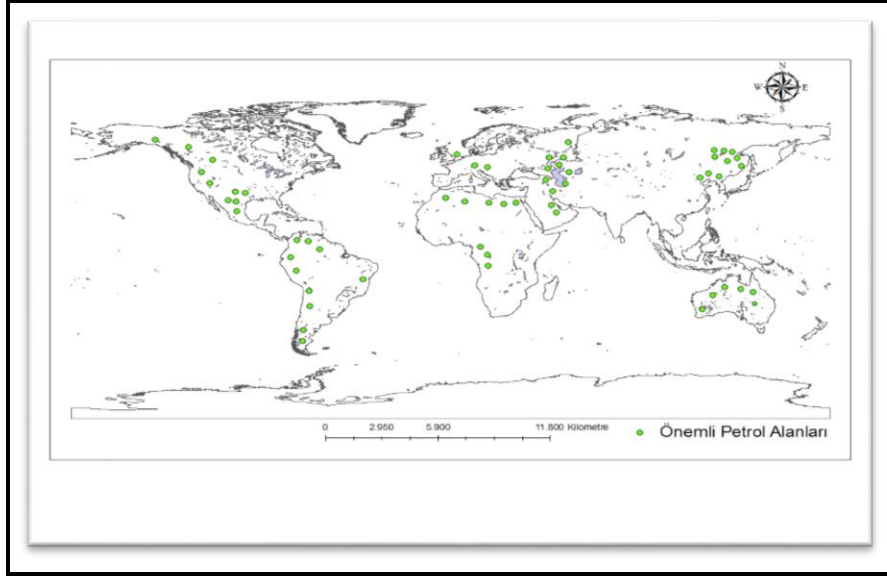
1. Orta Doğu-Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Karadeniz, Hazar denizi ve İran (Basra) Körfezi ile çevrili bölge.
2. Meksika Körfezi ve Karayip denizinin çevrelediği bölge.
3. Uzakdoğu'da Endonezya ve çevresindeki diğer alanlar.
4. Kuzey denizi çevresindeki alanlar (Tümertekin- Özgüç, 2012: 366).

Ülkeler bazında değerlendirildiğinde ise, yaklaşık 150 ülkenin hiç petrolü bulunmadığı anlaşılmaktadır. 2012 yılına kadar dünyanın bilinen petrol rezervlerinin % 60'ından fazlası Orta Doğu'da bulunmaktaydı. Bu rezervlerin büyük kısmı, başta Suudi Arabistan olmak üzere, Irak, BAE, Kuveyt ve İran'da bulunmaktadır. Kuzey Afrika rezervleri de diğer önemli yataklardır. Afrika'da önemli petrol üreticileri ülkeler Libya, Cezayir ve Nijerya'dır (Tümertekin-Özgüç, 2012: 367). Son yıllarda Hazar Havzası petroleri dünya devletleri için daha çok değer kazanmıştır. Özellikle Azerbaycan ve Kazakistan petrol ve doğal gaz üretiminde dünya devletlerinin ihtiyacını büyük oranda gidermektedir.

Karayip Denizi'nin çevrelediği alanda Venezüella ve Meksika'da önemli rezerv sahaları vardır. Güney Amerika'da Arjantin ve Peru giderek ehemmiyet kazanmaktadır. Avrupa'da büyük ölçüde kayda değer petrol rezervlerine rastlanmamakla birlikte Kuzey Denizi'ndeki yataklar nedeniyle İngiltere ve Norveç petrol açısından önemli hale gelmişlerdir. Norveç 1990'larda büyük bir sıçrama yaparak İngiltere'yi geçmiş ve dünyanın altıncı büyük petrol ülkesi olmuştur. Romanya rezerv sahaları değerini korumakta, Endonezya, Myanmar, Vietnam, Yeni Gine yatakları umut vermektedir (Tümertekin-Özgüç, 2012: 368). Arjantin, Kolombiya, Ekvator ve Peru da petrol üretmektedir (Stern, 2001: 243). Dünya haritasına bakıldığında petrol ve doğal gaz üretim alanlarının Orta Doğu ve Hazar Havzasında (Şekil 1) yoğunlaştığı dikkat çekmektedir.

Dünya petrolünün büyük bölümü çok az sayıdaki dev petrol yataklarından sağlanmaktadır. 1964'te dünyanın en son dev keşfi İran'da yapılmıştır. Geçtiğimiz on yıl içerisinde tek dev petrol üretimi 10 milyar varillik rezerviyle Kırgızistan'ın Tenghiz Bölgesi'nde üretime başlanmıştır (Stern, 2001:301). Dünyanın petrol rezervlerinin % 65 veya daha fazlasını Irak (Şekil 2), İran, Suudi Arabistan, Kuveyt ve BAE, özellikle Katar içermektedir. İşletilmeyen Orta Doğu petrol rezervlerinin en büyüğü Irak'ta bulunmaktadır (Engdahl, 2008:370). Kanıtlanmış rezervler itibariyle dünyanın 40-50 yıl daha petrol bakımından Orta Doğu coğrafyasına bağımlı kalacağı anlaşılmaktadır (Ayhan, 2009:1-3).

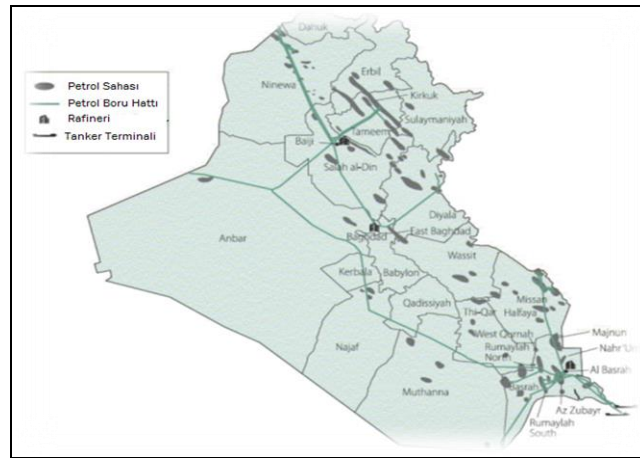
Şekil 1. Dünyadaki önemli petrol alanları.

Kaynak: Karabulut, 2003'ten uyarlanmıştır.

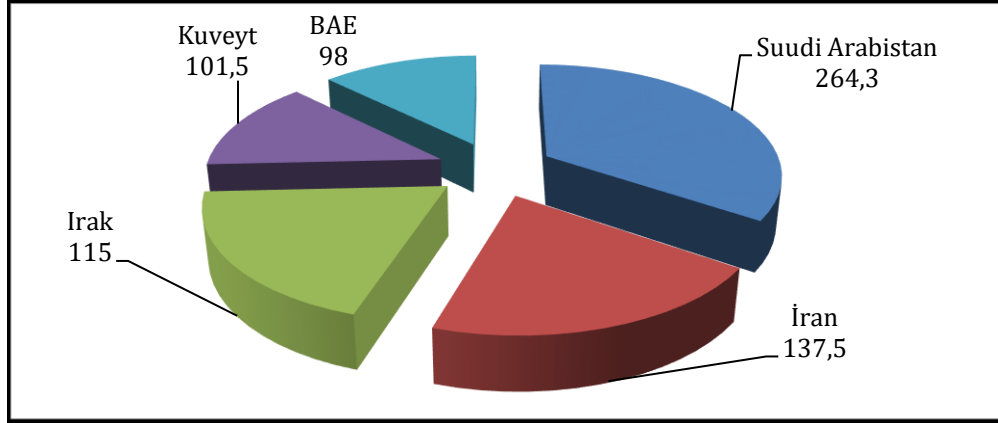
Farklı zamanlarda ve değişik kuruluşlar tarafından yapılan değerlendirmelere göre, 1.016 milyar varil (138,3 milyar ton) olduğu hesaplanan (1975'te 666,7; 1985'te 708,9 milyar varil olduğu tahmin ediliyordu) dünyanın bilinen petrol rezervlerinin % 64,9'u Orta Doğu'da yer almaktadır (Ayhan, 2009: 58). 2009'dan sonraki dönemlerde Orta Doğu'da bulunan kanıtlanmış petrol rezervlerinin dünya toplamındaki payı yıllara göre azalmıştır. 2013 yılında bu pay % 47.9 iken 2014'de % 47.7'ye düşmüştür. Ancak dünyanın hala en fazla petrol rezervine sahip bölgesi burasıdır. 2014'te Suudi Arabistan 267 milyar varille bölgenin en fazla petrol rezervine sahip ülkesidir. Bu ülkenin dünya petrol rezervlerindeki payı % 15.7'dir. İran, 157.8 milyar varille dünya petrol rezervlerinin % 9.3'üne, Irak 150 milyar varille % 8.8'ine, Kuveyt 101,5 milyar varille % 6'sına, B.A.E. 97.8 milyar varille de % 5.8'ine (Şekil 3), 25.7 milyar variline Katar, 5,2 milyar variline Umman sahiptir (BP, 2015:3).

Şekil 2. Irak'ın petrol alanları ve ülkeden geçen boru hatları.

Kaynak: CIA Country Profile Map.

Şekil 3. Bazı Orta Doğu ülkelerinin petrol rezervleri (Milyar Varil-2014).

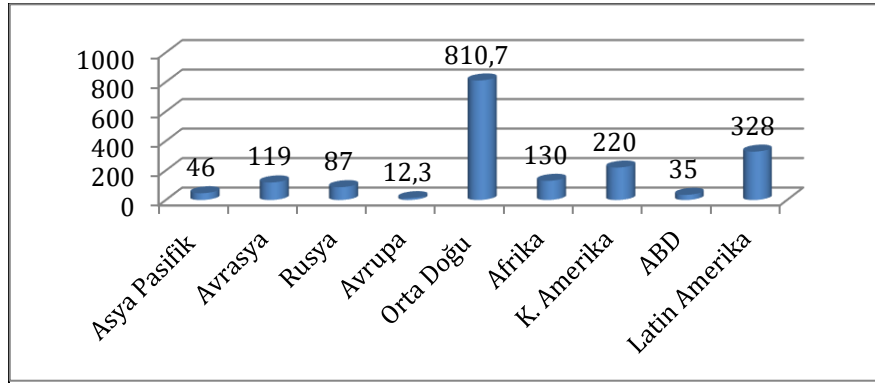

Kuzey Afrika'da yer alan ve önemli Libya (48.4 milyar varil) ve Cezayir (12.2 milyar varil) de Arap dünyasının içinde değerlendirilecek olunursa, Cezayir'den İran'a kadar olan alanda yaklaşık 872 milyar varil kanıtlanmış ham petrol rezervi bulunmaktadır. 2015 yılı Haziran ayında BP'nin raporuna göre dünyada kanıtlanmış toplam petrol rezervi 1700.1 milyar varildir. Türkmenistan (0.6 milyar varil), Azerbaycan (7 milyar varil) ve Kazakistan'ın (30 milyar varil) da dahil edildiği Orta Asya ve Kafkasya'daki ham petrol kaynakları ile Orta Doğu'nun petrol rezervleri miktarı 908 milyar varili aşmaktadır.

Tüm dünyada petrol arama çalışmaları sürmektedir. Petrol kuyularının %83'ü kara alanlarında açılmış, %17'si ise deniz sahalarında gerçekleşmiştir. 2010 yılından sonra dünya rezervlerine eklenen yeni rezerv sahaları büyük oranda denizel alanlardır. 2014'de deniz sahalarından eklenen rezerv 2,8 milyar vpe'dir. Keşfedilen yeni alanların, çevredeki uydu sahalarının geliştirilmesi önemlidir. ABD'de yeni teknolojilerin kullanılması sonucu yeni rezervler bulunmaktadır. ABD'de üretilebilir rezervin yeni üretim teknikleri ile artırılması etkilidir. ABD'de yeni rezervleri bulunması Kuzey Amerika'da 3 milyar varillik bir rezerv artışını sağlamıştır (TP, 2015).

2014 yılı verilerine göre dünya ispatlanmış petrol rezervlerinde Orta Doğu bölgesi 810.7 milyar varil petrol eşdeğeriyle büyük ve önemli bir rezerv alanıdır. Orta Doğu bölgesini 328 milyar varil petrol eşdeğeriyle Latin Amerika izlemektedir (Şekil 4).

Şekil 4. Dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin bölgelere göre dağılımı (2014 yılı) (Milyar varil petrol eşdeğeri).

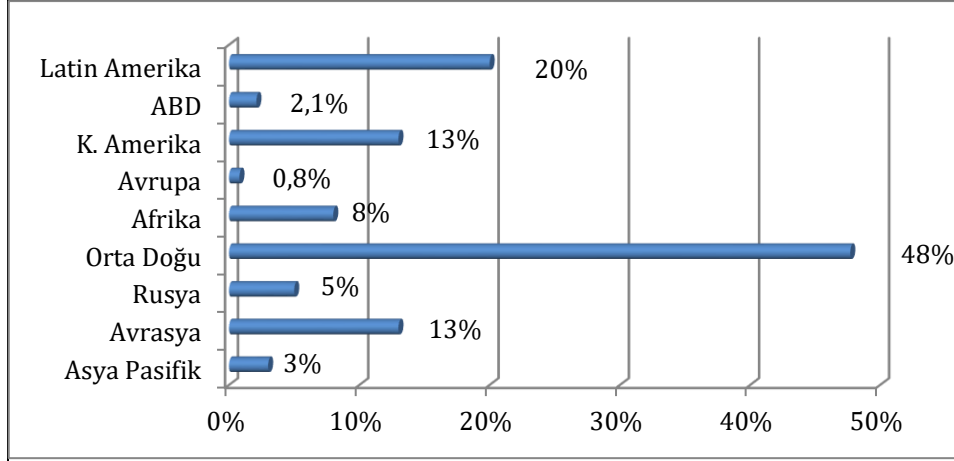

Kaynak: EIA, 2015.

Harunoğulları, M. (2017). Geopolitics of energy resources and energy policy of global powers. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 146-171

Günümüzde dünyanın en büyük rezervleri % 47.7 ile Orta Doğu'ya aittir. Yaklaşık %20'lik pay ile Latin Amerika dünya petrol rezervlerinde ikinci sırada yer almaktadır. Dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinde Kuzey Amerika % 13,3, Afrika % 7,6, Avrasya % 7,2 Asya ve Okyanusya % 2,8 ve Avrupa % 0,8'lik pay sahibidir (TP, 2015:6) (Şekil 5).

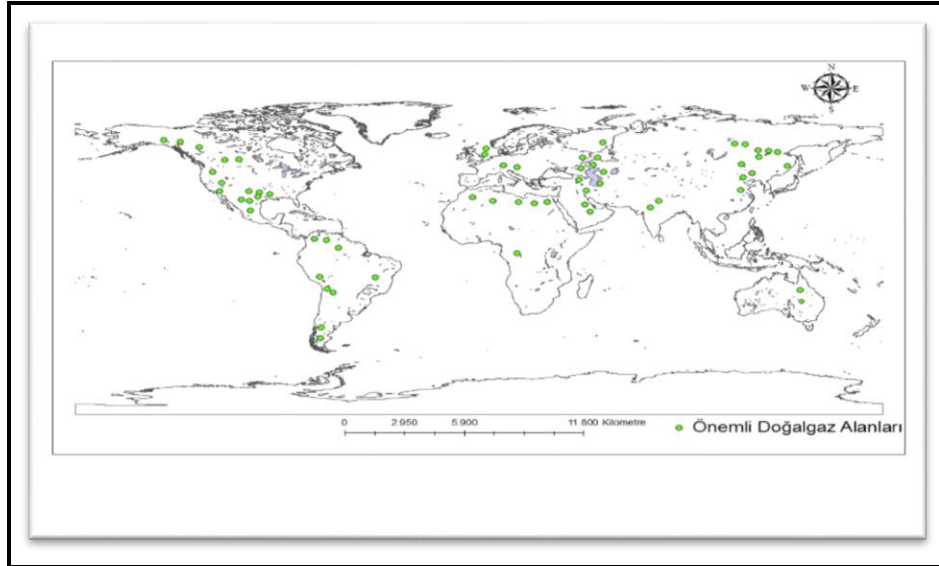
Şekil 5. 2014 Yılı bölgelere göre dünya ispatlanmış petrol rezervi (%).

Kaynak: EIA, 2015.

Petrol gibi stratejik konumunu uzun süre koruyacak olan doğal gaz, birinci enerji kaynakları içinde büyük öneme sahiptir. Petrolün azalması ile doğan boşluk, doğal gaz ile doldurulacaktır. Dünya doğal gaz tüketimi ve doğal gaz tüketiminin enerji kaynakları içindeki payı artış göstermektedir.

Şekil 6. Dünya'daki önemli doğal gaz rezervlerinin dağılışı.

Kaynak: Karabulut, 2003'ten uyarlanmıştır.

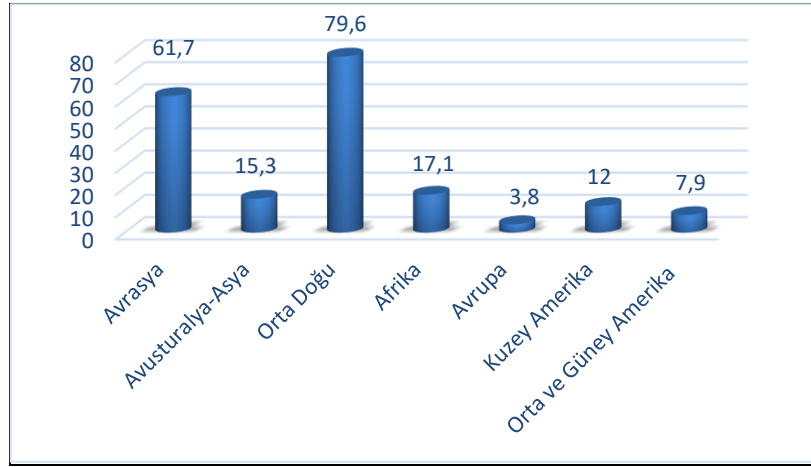
Doğal kaynaklar bakımından Orta Asya, doğal kaynaklar bakımında oldukça zengindir. Kazakistan, zengin petrol ve doğal gaz yataklarına sahiptir ve Tengiz petrol kaynaklarından yılda 50 milyon ton civarında bir üretim yapmayı planlamaktadır. Özbekistan önemli bir petrol ve doğal gaz ihracatçısıdır. Kafkaslar bölgesinde bulunmakla birlikte Hazar Denizi'ne olan kıyısı ve jeokültürel irtibatı dolayısıyla Orta Asya bölgesinin doğal bir uzantısı gibi görülen

Harunoğulları, M. (2017). Enerji kaynaklarının jeopolitiği ve küresel güçlerin enerji politikaları. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 146-171.

Azerbaycan'da zengin petrol ve doğal gaz (Şekil 6) yatakları bulunmaktadır (Davutoğlu, 2002:464). 2014 yılı verilerine göre Kazakistan'da kanıtlanmış doğal gaz rezervi 53.2 tcf iken, Özbekistan'da 38.3 tcf'dir. Kafkasya'da doğal gaz rezervi bakımından en zengin ülke 617.3 tcf ile Türkmenistan'dır (BP, 2015:20).

2014 yılında dünya doğal gaz rezervlerinde % 1,8'lik bir artış yaşanmış ve dünya toplam gaz rezervi 197 trilyon m³ olarak belirlenmiştir. Orta Doğu dünya doğal gaz rezervlerinin (79,6 trilyon m³) en fazla bulunduğu bölge olarak dikkat çekmektedir. Orta Doğu'dan sonra doğal gaz rezervlerinin en fazla yer aldığı yer, 61,7 trilyon m³ ile Avrasya'dır (Şekil 7).

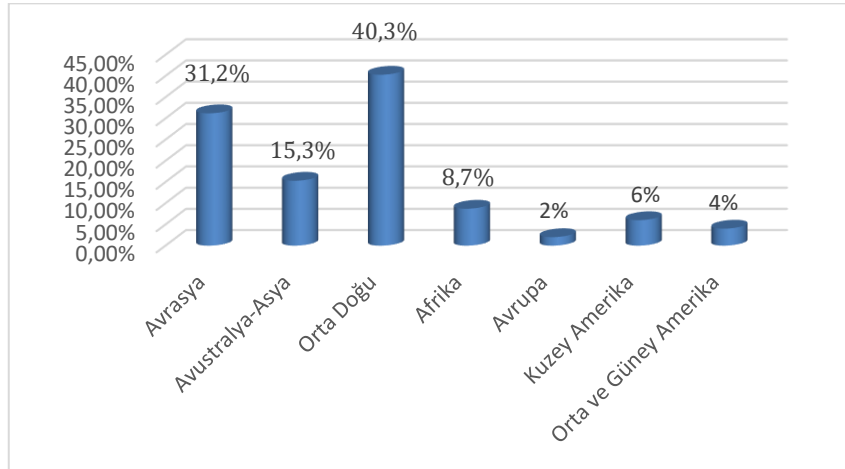
Şekil 7. 2014 Yılı dünya ispatlanmış doğal gaz rezervleri dağılımı (trilyon m³).

Kaynak: EIA, 2015.

Küresel ölçekte değerlendirildiğinde doğal gaz rezervlerinin % 43'ü Orta Doğu petrol rezervlerinde olduğu gibi en yüksek paya sahip coğrafi bölgeyi oluşturmaktadır. Eski SSCB ülkelerinde bu oran % 29, Asya-Pasifik ülkelerinde % 8, Kuzey Amerika'da % 6 doğal gaz rezervi vardır (Şekil 8). OECD ülkeleri toplam rezervin % 10'unu (18,6 trilyon m³) ihtiva etmektedir (EIA, 2015).

Şekil 8. Dünyada bulunan doğal gaz rezervlerinin bölgelere % dağılımı (2014 yılı).

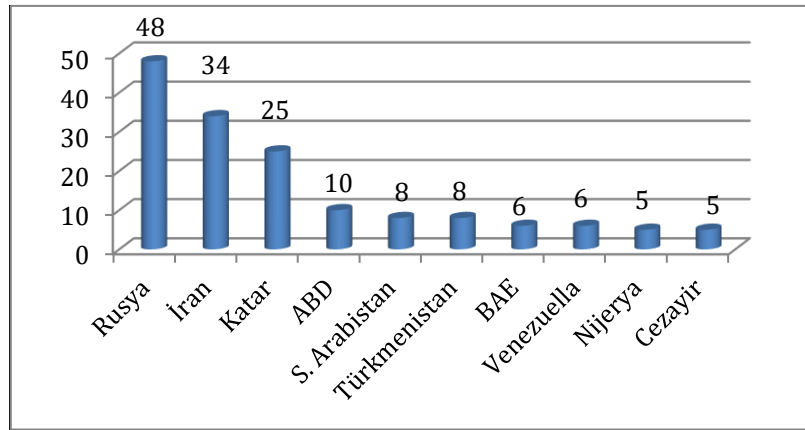

Kaynak: EIA, 2015.

Afrika'da ve Doğu Afrika'da yeni rezerv alanlarının bulunmasından sonra 2014 yılında ülkeler bazında değerlendirildiğinde; Mozambik'te % 21, Çin'de % 10, Hindistan'da % 9,

Bangladeş'te % 44 oranında doğal gaz rezervlerinde artış yaşandığı dikkat çekmektedir. Buna rağmen en fazla rezerve sahip ülkeler arasındaki sıralama bu yeni artışlardan etkilenmemiştir (TP, 2015). 2014 yılı dünya doğal gaz rezervleri dikkate alındığında 48 trilyon m³ ile Rusya birinci sırada yer alırken, 34 trilyon m³ ile İran ikinci, Katar 25 trilyon m³ ile üçüncü sırada bulunmaktadır (Şekil 9).

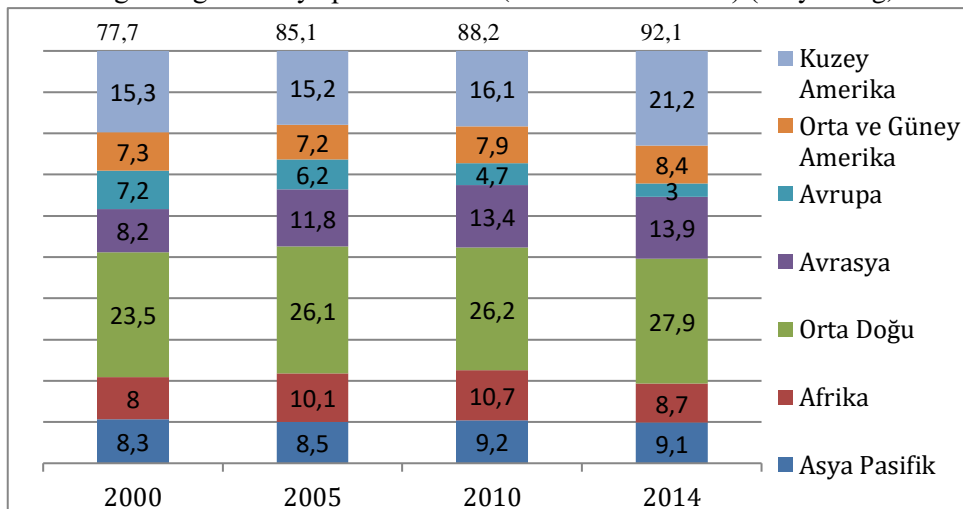
Şekil 9. 2014 yılında dünyada en fazla doğal gaz rezervine sahip ülkeler (trilyon m³).

Kaynak: EIA, 2015.

Dünyada kaydedilen petrol üretimi 2013'ün sonunda 90,08 milyon v/g iken, bu miktar 2014 yılında % 2,3 oranında artarak 92,15 milyon v/g olmuştur. Yaşanan üretimde OPEC ülkeleri % 39,44'lük pay sahibidir (Şekil 10). 2014 yılının başında petrol fiyatlarının yükselmesinde, Irak ve Libya'da gerçekleşen üretimdeki dalgalanma etkili olmuştur. Dönem içinde Amerikan petrol üretiminde yaşanan artış, yılın ortasına doğru petrol fiyatlarının dengelenmesine ve petrol fiyatlarında yaşanan yükselişin durmasını sağlamıştır. Aynı dönemde piyasaya Irak - Kuzey Irak'ın girmesiyle fiyatlar düşüş eğilimine girmiştir. Bu gelişmeler 2014'ün Aralık ayında petrol fiyatlarının 63 \$/v'e düşmesini sağlamış ve bu düşüş 2015'in birinci çeyreğinde de sürmüştür (TP, 2015).

Şekil 10. Bölgelere göre dünya petrol üretimi (2000-2014 dönemi) (milyon v/g).

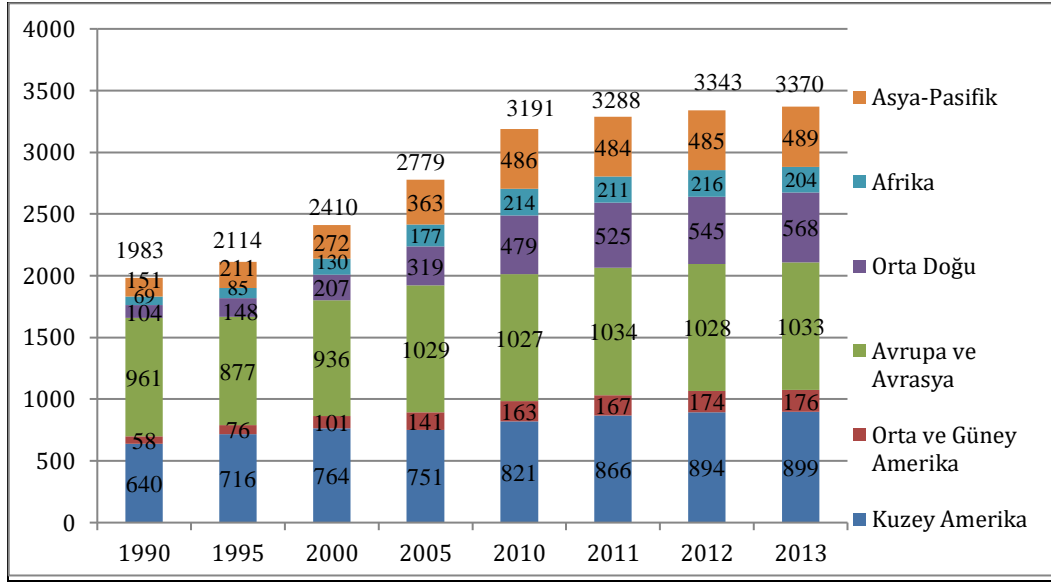
Kaynak: EIA

Dünyada yeni doğal gaz rezervlerinin bulunması üretimi arttırmıştır. Rusya'daki doğal gaz üretimi 2009 yılında 527,7 iken 2010 yılında 588,9 yükselerek % 11,6'lık bir artış göstermiştir.

Harunoğulları, M. (2017). Enerji kaynaklarının jeopolitiği ve küresel güçlerin enerji politikaları. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 146-171.

İran'da doğal gaz üretimindeki artış % 5,6 iken, Katar'da %30,7 ve Nijerya'da % 35,7 ile en yüksek artışlar gerçekleştirilmiştir. Venezuela, Mısır, Kanada, Ukrayna ve İngiltere'de ise doğal gaz üretiminde düşüş yaşanmıştır. Doğal gaz üretimi 2012'de 3,3 trilyon m³ olmuş, 2013'te üretim artışında % 1,1 bir yükselmeye üretim 3,4 trilyon m³'e çıkmıştır. Doğal gaz üretiminde, Orta Doğu'da % 4,5 Avrupa ve Avrasya % 2,3 Orta ve Güney Amerika % 1,5 Asya-Pasifik bölgesinde % 1,1 ve Kuzey Amerika % 0,9 oranında artışlar yaşanmıştır. Ülkeler bazında ele alındığında ise Çin, 2013'te % 9,5'lik üretim artışı ile dikkat çekmiştir (Şekil11) (TP, 2015:20).

Şekil 11. Bölgelere göre dünya doğal gaz üretimi (milyar m³) (1990-2013).

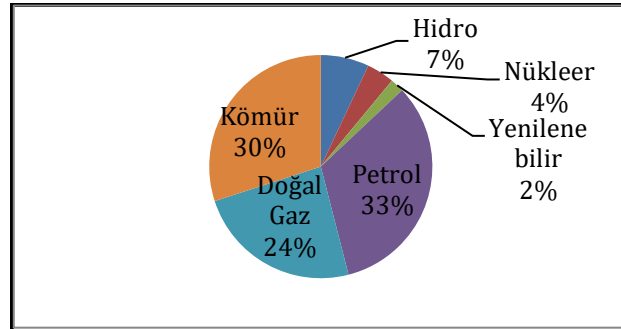

Kaynak: BP statistical review, 2014

2015 yılında doğal gaz üretiminde özellikle Asya Pasifik bölgesinde %16 dolayında bir artış olacağı düşünülmektedir. Yaşanacak bu artışla birlikte Asya Pasifik bölgesinin yaklaşık 79,8 milyar m³ üretim artışı ile dünya içindeki üretim payının % 15,77'ye ulaşması, Orta Doğu'da da 59,7 milyar m³'lük üretim artışı beklenmektedir (TP, 2015:20).

Veriler değerlendirildiğinde 2011 yılı ile 2013 yılı arasında enerji kaynaklarının tüketiminde payların çok fazla değişmediği göze çarpmaktadır. Doğal gaz, kömür, petrol ve nükleer enerjide bir miktar düşme yaşanırken doğal gaz tüketiminde de artış dikkat çekmektedir. Enerji talebinde petrol ve doğal gaz hala ilk sırada gelmektedir. 2013 yılında dünya enerji talebinin % 33'ünü petrol, % 24'ünü ise doğal gaz karşılamıştır (Şekil 12) (TP, 2015:4).

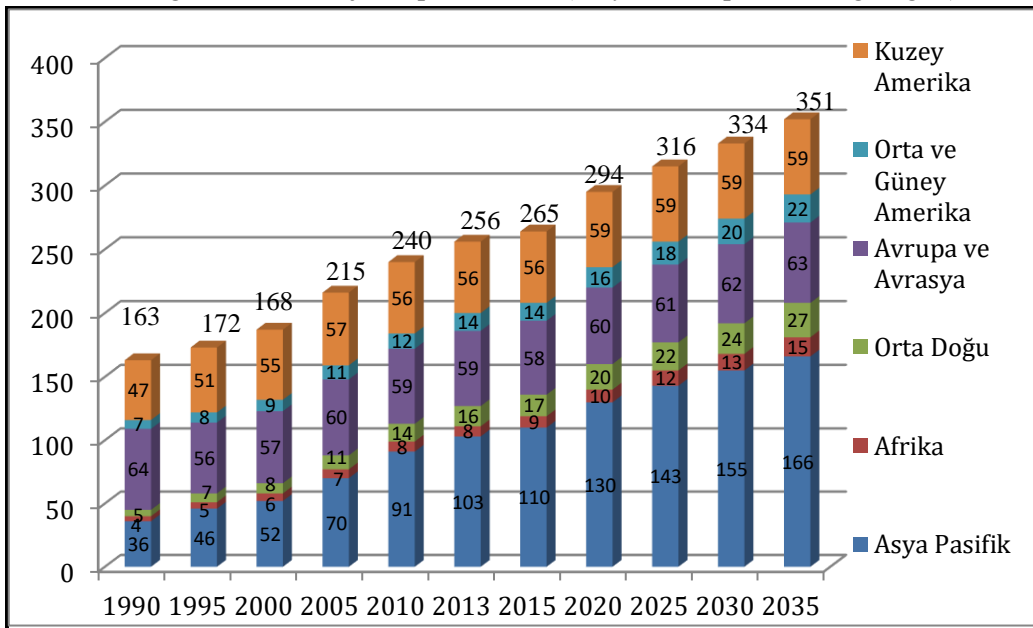
Şekil 12. Dünya primer enerji tüketim oranları. (2013).

Kaynak: BP energy outlook to 2035.

Enerji projeksiyonlarının uzun dönemli değerlendirilmesine göre tüketimlerdeki artışın enerji arzının OECD dışı ülkelerde olduğu dikkati çekmektedir. Asya Pasifik bölgesinde enerji arzının 1,5 katına çıkması oldukça dikkat çekicidir (Şekil 13). Bölgede özellikle doğal gaz ve kömür üretiminde artış beklenirken, Çin ve Hindistan'ın ekonomilerinde meydana gelen ilerlemeler neticesinde enerji talebiyle ilgili trendler göz önüne alındığında hidrokarbon kaynakların Asya Pasifik bölgesine doğru akacağı düşünülmektedir.

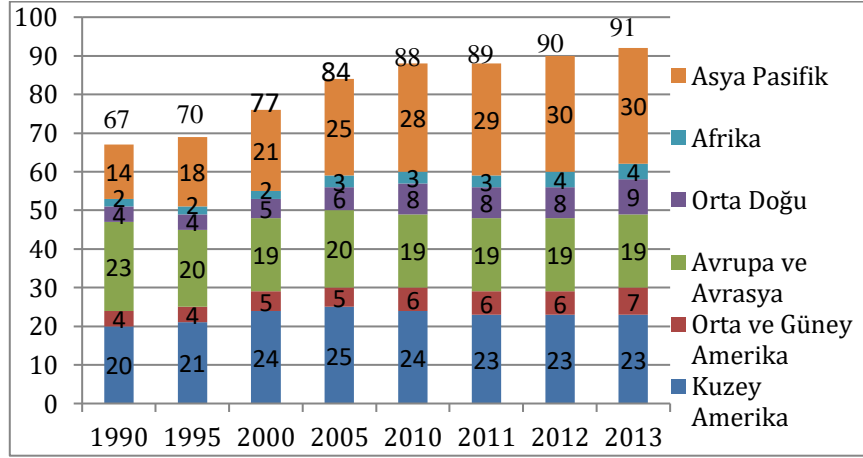
Şekil 13. Bölge bazında enerji talep miktarları (milyon varil petrol eşdeğeri/gün).

Kaynak: BP energy outlook to 2035.

Tüm birincil enerji kaynakları elektrik üretimi için kullanılmaktadır. 2013'de enerjinin % 42,3'ü elektrik üretiminde kullanılmıştır. 2035'te elektrik üretiminde kullanılacak enerjinin payının % 46,6'ya çıkması tahmin edilmektedir. Taşıma sektöründe en fazla talep edilen enerji petroldür. Bu sebeple dünyada tüketilen petrolün % 52,8'i taşıma sektöründe kullanılmaktadır (TP, 2015:5). Dünyada petrol tüketimi sürekli olarak yükselmektedir. 2012'de dünya petrol tüketimi 89,9 milyon v/g iken, 2013'de % 1,5'lik artış ile 91,3 milyon v/g olmuştur. Bu tüketim özellikle en fazla Asya Pasifik, Avrupa ve Avrasya ile Kuzey Amerika'da görülmüştür (Şekil 14). Özellikle Çin'de % 3,7, ABD'de % 2 tüketim artışları bu ülkelerdeki büyümeyi ifade etmektedir. Petrol arzı büyük bir miktarda artsa da küresel finans krizi ve Avrupa ekonomilerinde yaşanan borç krizi petrol talebindeki yükselişi azaltmış ve 2014 yılında fiyatlar düşmüştür. Uluslararası Enerji Ajansına göre 2014 yılındaki petrol talebi 92,4 milyon v/g olarak gerçekleşmiştir (TP, 2015:12).

Şekil 14. Bölgelere göre dünya petrol tüketimi (milyon v/g) (1990- 2013).

Kaynak: BP statistical review, 2014.

Uluslararası Enerji Ajansına (IEA) göre 2040 yılında OECD dışı ülkelerde petrol talebi yükselirken, OECD ülkelerinde düşecektir. Ekonomik büyüme oranları ve enerji bu durum üzerinde büyük ölçüde belirleyici olacaktır. Kuzey Afrika ve Orta Doğu’da yaşanan krizler, Rusya ve çevre ekonomilerinde yaşanan daralma petrol talebi ve fiyatlarını doğrudan etkileyen hususlardır. Önümüzdeki dönemde 2020’ye kadar OECD ülkelerinin % 2,2 OECD dışı ekonomilerin ise % 5,3 oranında, küresel ekonominin yıllık % 3,7 büyümesi beklenmektedir (TP, 2015:18).

4. Küresel güçlerin enerji politikaları

Dünya devletlerinin enerjiyle ilgili politikaların oluşturulmasında ve bu politikaların geliştirilmesinde, enerjinin sağlanacağı kaynaklar büyük bir değere sahiptir. Enerji kaynaklarının sürekliliği, üretim ve dönüştürme usulleri, kaynaklara erişim şekli, kaynakların kesintisiz bir şekilde pazarlara ulaştırılması, tüketiminde verimlilik ölçütleri gibi birçok öge dikkate alınmakta ve değerlendirilmektedir. Hidrokarbon kaynakları Orta Doğu, Kafkasya, Rusya, Hazar ve Orta Asya’da, Kuzey ve Orta Amerika üretilmektedir. Buna karşılık Kuzey Amerika, Avrupa, Japonya ve Uzak Doğu ülkelerinde büyük oranda tüketilmektedir. Enerji kaynakları sınırlı olduğu halde bu kaynakların tüketimi her geçen gün artmaktadır. Enerji politikalarında en önemli ve en büyük sorun, hidrokarbonları denetiminin yani elde edilecek enerji gelirlerinin hangi oranlarda ve hangi şekilde paylaşılacağıdır (Sevim, 2012:7).

Günümüzde ABD, Rusya, Çin; Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar’da güç mücadelelerine girmiştir. Bu güç mücadelelerinin oluşmasındaki en büyük etken enerjiye sahip olma ya da enerji ulaşımını elinde bulundurma isteğidir. Küresel güçler içerisinde en büyükleri olan Rusya, ABD ve Çin, Hazar Bölgesi’ne yönelik farklı enerji (petrol ve doğal gaz) politikaları geliştirmektedirler. Rusya’nın en önemli önceliği Hazar petrol ve doğal gaz akışını denetim altında tutmak ve eski Sovyet Cumhuriyetleri’ndeki etkinlik ve varlığını korumaya çalışmaktır. ABD ise Rusya’yı saf dışı ederek petrol boru hatları projesiyle ve güçlü petrol şirketleriyle bölgeye zorla girmeye çalışmaktadır. ABD’nin yanı sıra Batılı devletlerin ve Uzak Doğu’dan yükselen Çin’in de enerji ikmaline verdiği önem de artarak devam etmektedir (Bayraktar, 2008: 212).

Zengin petrol yataklarının keşfinden sonra, Orta Doğu toprakları; gelişmiş batılı ülkelerin gözünde kilit noktası haline gelmiştir. Teknolojik gelişmelerin hızla yaşandığı ve petrole duyulan ihtiyacın arttığı 20. yüzyıl boyunca, petrol savaşları olmuştur. Bu savaşlar halen devam etmektedir. İnsanlık tarihi son buluncaya kadar da süreceği mutlaklıdır. Dünya petrol kaynakları ile dinler haritası karşılaştırıldığında, zengin petrol sahaları ile Müslümanların yaşadıkları coğrafya büyük ölçüde örtüşmektedir. Dünyanın en kaliteli petroleri, Basra Körfezi ve yakın çevresindedir. Bu nedenle Basra Körfezi ve çevresi, “Dünya petrol sömürü sahası” olarak nitelendirilmiş ve süper güçlerin menfaatlerinin çarpışma noktası olmuştur (Özey, 2003:185).

4.1. ABD'nin enerji politikaları

Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası dönemlerde ABD'nin jeopolitik ve jeostratejik şartları farklılık arz etmektedir. Avrasya dışı bir güç olan ABD, yeni dönemin tek süper gücü olarak küresel üstünlüğünü devam ettirebilmek için Avrasya'daki stratejik girişimleri başlatmıştır. ABD, küresel üstünlüğünü sürdürebilmek için, bölgesel hegemonyaların ve kendisine meydan okuyacak koalisyonların ortaya çıkışından önce Avrasya kıtasındaki çıkarlarını gerçekleştirmek için çaba sarf etmektedir (Eslen, 2008: 49). ABD'nin stratejik girişimlerinin çoğu Türkiye'nin çevresinde gerçekleşmekte ve Türkiye'yi zorlu kararlarla baş başa bırakmaktadır. ABD desteğiyle inşa edilen küresel enerji güvenliğine de ciddi katkılar bulunacak olan Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, karşılıklı işbirliğinin önemli bir modelini oluşturmuş, hem ABD'nin hem de Türkiye'nin çıkarlarına hizmet etmiştir (Eslen, 2008: 54). 20. yüzyılın en büyük savaşçı ülkesi olan ABD bu politikasını 21. yüzyılda da sürdürmektedir (Özey, 2007: 29-30). ABD'nin petrol şirketleri Orta Doğu'da keşfedilmemiş sahalarda petrol aramışlardır. 1920'den önce ABD'nin petrol şirketleri bu bölgedeki petrol imtiyazları ile ilgilenmemiş, dünya savaşı sonuna kadar öncelikle ülke içindeki rezervleri geliştirmeye çalışmışlardır. Ayrıca ABD bu dönemde Avrupalı devletlerin ve Avrupa kökenli petrol şirketlerinin doğu yarıkürenin petrol rezervleri üzerinde sürdürdükleri sömürgeci siyasetleri sebebiyle Orta Doğu'da pek te etkin bir konumda olmamıştır (Özkan, 2003: 41).

Hazar petrollerinin dünya pazarlarına ulaşması için petrol boru hatlarının inşası gerekmiştir. Kazakistan'dan Çin'e, Türkmenistan'dan Afganistan'a, Pakistan ve Kafkasya üzerinden Akdeniz'e uzanan boru hattı rotalarının hepsi göz önünde bulundurulmuştur. Büyük petrol şirketleri, Rusya korkusuyla; ABD'nin, Avrupa'nın ve bölgedeki ülkelerin de desteğiyle, Hazar petrollerini, Kafkasya'dan geçirmek için yeni boru hattı kurulması konusunda hem fikir olmuşlardır. BTC Boru Hattı, petrolü Bakü'den alarak, Gürcistan'ın başkenti Tiflis ve Türk limanı Ceyhan üzerinden Akdeniz sahillerine taşımaktadır. Bu boru hattı günde bir milyon varil petrol taşımak üzere tasarlanmıştır (Stern, 2001: 266). ABD, Carter Doktrini ile Orta Doğu enerji kaynaklarına ulaşım ve bu kaynakların nakil güzergahlarının denetimi mücadelesine girmiş, bu bölgede uyguladığı politikalarının benzerini (Pamir, 2005: 73) 11 Eylül sonrası Hazar Bölgesi'ne yönelik hayata geçirmiştir. ABD, Hazar petrollerinin Batıya güvenli bir şekilde Türkiye üzerinden ulaştırılması için doğu-batı koridorunun ana hattı olan BTC petrol boru hattının yapımında önemli rol oynamıştır.

ABD için Türkiye'nin jeopolitik-jeostratejik önemi giderek artmaktadır. Türkiye kuzey-güney, doğu-batı arasında bir geçiş bölgesinde bulunmakta, enerji köprüsü oluşturma potansiyeli ile küresel enerji dengeleri içinde değer kazanmaktadır. ABD, Hazar Havzasındaki enerji kaynaklarının kontrolünü ele geçirme konusunda Rusya ile bir yarış içindedir. Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının Rusya'yı by-pas ederek Türkiye üzerinden Batı'ya aktarmak için

projeler geliştirmiştir. Enerji yollarının Rusya'dan Türkiye'ye girerek Batı'ya aktarılmasına yönelik planlanan enerji yollarını, çıkarlarına ters gördüğü için Türkiye ile ilişkilerine önem vermektedir (Eslen, 2008: 59). ABD, Rusya'nın Baltık bölgesinde denize açılmasını denetim altına almak istemekte, Doğu Avrupa ülkelerini NATO içine çekerek Rusya'yı çevrelemek istemektedir. Bununla birlikte Karadeniz'de kontrolü ele geçirmek için Romanya ve Bulgaristan'da üsler kurarak, NATO üzerinden Karadeniz'e girmek, çevreleme hattını genişletmek için Güney Kafkasya'ya yerleşmek, bu coğrafya üzerindeki enerji zenginliklerini kontrol ederek küresel üstünlüğünü sürdürmek istemektedir. ABD, zengin enerji kaynaklarına sahip Hazar havzası ve Orta Asya ülkelerini kendi çevreleme hattı ve güç mücadelesindeki hayat sahası olarak görmektedir (Eslen, 2008: 71).

ABD için 1940'lardan beri petrol önemli bir dış politika olmuştur ve Washington'un enerji politikası yurt dışında askeri makamlarca desteklenmiştir. ABD'nin, Irak'a ve Afganistan'a yaptığı müdahaleler Orta Doğu'nun politik bakış açısını değiştirmiştir. Orta Doğu petrollerine alternatif olarak, ABD üç bölgeyi hedef almıştır: Latin Amerika, Gine Körfezi civarındaki Afrika ülkeleri (özellikle Nijerya) ve Hazar havzasında bulunan Azerbaycan ile Kazakistan. Fransa, Çin ve diğer ülkeler de yeni petrol kaynakları elde etmek için ABD ile yarış halinde olmuşlardır (Stern, 2001: 239). ABD, bölgede hem ekonomik büyüme ivmesine sahip Türkiye, hem de Çin ve İran'la ortak çıkarlara sahiptir. Ekonomisi büyüyen Çin'in bölgenin bağımsızlığından elde ettiği çıkarları ABD kendi çıkarlarına uygun görmektedir. ABD ve İran ilişkilerinin kademeli olarak iyileşmesi bölgeye küresel ulaşımı arttıracaktır. Çin'in Afganistan'da Pakistan'ın çabalarını desteklemesi de olumlu bir etmendir. Pakistan-Afganistan ilişkilerinin yakınlaşması Türkmenistan'ı hem de Özbekistan'ı güçlendirmeye yardımcı olacaktır (Brzezinski, 2005: 207).

Dünya petrolünün dörtte birini tüketen ABD, kullandığı petrolün %52'sini ithal etmektedir. Hali hazırda ülkede bulunan ispatlanmış rezervler, dünya petrolünün sadece % 2,6'sına tekabül etmektedir. ABD 2014 yılında dünyanın en büyük petrol ve doğal gaz üreticisi halini almıştır. Bu ülkenin petrol üretimi 2014'de 12,43 milyon v/g olarak kayıtları geçmiştir. 2012 yılından 2040'a kadar ise petroldeki üretimin %1 oranında artması beklenmektedir (TP, 2015: 8). ABD'nin Orta Doğu ve Kafkasya bölgesinde etkin olmak istemesinin sebebi buradaki enerji kaynaklarına sahip olmaktan ziyade enerji ulaşımında söz sahibi olmak istemesidir. Bu nedenle üretici ülkelerdeki siyasi ve ekonomik gelişmelere müdahil olmak zorunda hissetmektedir.

Brzezinski'ye göre ABD SSCB'nin dağılmasında sonra Avrasya'da jeopolitik çoğulculuğun devamından her ne kadar uzak olsa da Sovyetler sonrası Avrasya'da jeopolitik çoğulculuğun devamından menfaati olmasıyla gittikçe daha önemli bir oyuncu olmalıdır (Özey, 2003: 69). Dünya petrol rezervinin neredeyse yarısını barındıran Orta Doğu'da, ABD Körfezde bulunan petrol kaynaklarının güvenliğini sağlamayı kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmektedir. ABD, petrolün uluslararası piyasalara makul fiyatlarla kesintisiz akışının devam etmesini hayati çıkarları arasında görmektedir. ABD, ihtiyaç duyduğu petrol ve doğal gazın tedarikinde Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak ve Rusya'nın enerjiyi bir silah olarak kullanmasını engellemek için Türkiye'nin boru hatlarıyla ilgili yaptığı uluslararası antlaşmalarda Türkiye'ye destek olmuştur.

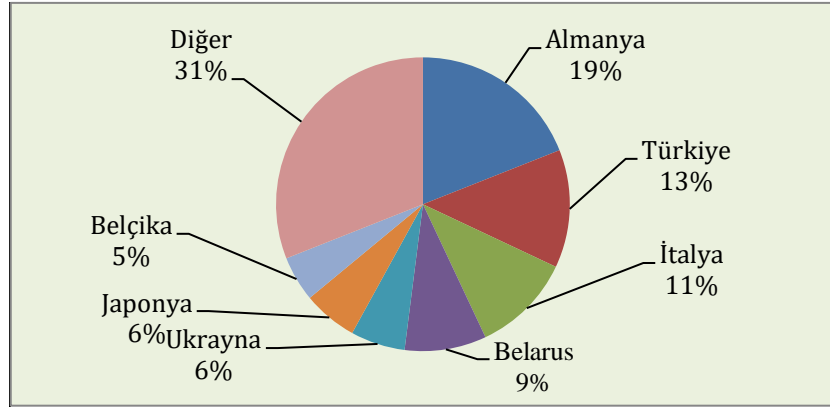
4.2. Rusya'nın enerji politikaları

Rusya, enerji alanında politika üreten en önemli ülkelerden biridir. Rusya'nın enerji alanındaki en büyük rolü büyük bir enerji arz edicisi ve enerji arz eden bölge aktörlerini ekonomik ve politik yönden en çok etkileme gücü olmasından kaynaklanmaktadır. Moskova, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra, hem Rusya'nın uluslararası alanda kabulünü sağlamak hem de eski Sovyetler Birliği ülkeleri üzerindeki etkisini sürdürmek için Sovyetler Birliği dış politikasının iki önemli aracı olan sert askeri güç ve ideolojik tutumunu değiştirmeye karar vermiş, enerji Rusya'nın en önemli ekonomik ve politik önceliği olmuştur. Enerji konusu 21. yüzyılda Rusya'nın askeri olmayan "yumuşak gücünün" temeli olarak kabul edilmektedir (Bochkarev, 2006: 1). Rusya sahip olduğu coğrafi konumu sebebiyle zengin enerji kaynaklarına sahip olduğu gibi bu kaynaklara aynı zamanda yakın bir mevkide bulunmaktadır. Hidrokarbon kaynakların sınırlı miktarda ve bazı bölgelerde yoğunlaşması, enerji talebi fazla olan Avrupa ve Uzak Doğu ülkeleri arasında geçiş güzergahı olması Rusya'nın enerji alanında dünyada güçlü bir konumda olmasını ve dünya politikalarına yön vermesini sağlamıştır. Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en büyük petrol üreticisi olan Rusya, 2005'ten itibaren başlayan petrol varil fiyatlarındaki artıştan en olumlu düzeyde etkilenen ülke (İskender, 2009b) olmuştur. Hem kendi ülkesindeki hem de Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan petrolerini de kullanarak dünya petrol piyasasında en önemli ülkelerden biri haline gelmiştir.

Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra "yakın çevre" politikasını izleyerek kendisinden ayrılan ülkeleri yanında tutmaya, onları kontrol etmeye başlamıştır. Özellikle Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan ile yakın ilişkiler kurarak petrol ve doğal gaz antlaşmaları imzalamış ve bu suretle de onların enerji kaynaklarını da çevre ülkelere satarak büyük bir ekonomik gelir sağlamayı başarmıştır. Rusya aynı zamanda büyük doğal gaz ve petrol kaynaklarına sahiptir. Enerji kaynaklarının kontrolü konusunda ABD, Türkiye, İran gibi devletlerle rekabet halindedir. 1990'lı yılların ortalarından itibaren Batılı devletler zengin enerji kaynaklarına sahip Güney Kafkasya'ya ilgilerini arttırmış bunun sonucu Rusya'nın bölgedeki nüfuzu zayıflamıştır. Bu durumu ekonomik çıkarlarına ve güvenliğine bir tehdit olarak algılayan Rusya yeni enerji boru hattı antlaşmalarıyla bu durumu bertaraf etmeye çalışmaktadır. Bu durum bölgede yeni bir rekabet şekli ve alanı doğurmuştur. Bu rekabette jeostratejik konum ve ekonomik bakımdan çok önemli olan enerji kaynakları en baskın rolü oynamaktadır.

Rusya, Avrasya bölgesinde artan ABD etkisini kontrol etmeyi, bölgeye yabancı yatırım girişimlerini engellemeyi, Türkiye'nin de dahil olduğu Rusya'yı dışlayan projelere engellemeyi temel politika olarak uygulamaktadır. Hem enerji zengini olan, hem de çevre ülkelerin hidrokarbon kaynaklarını toplayan Rusya, enerji kaynaklarını Avrupa'ya ve Uzak Doğu'ya göndererek kesintisiz güç kaynağı rolü oynamakta, Avrasya coğrafyasında jeopolitik etkinlik sağlamaktadır (Eslen, 2008: 28). Rusya, Avrasya'da yeniden güç olma yolunda ilerlemekte ve küresel enerji dengeleri içinde etkin bir rol oynamaktadır. Dünya doğal gaz rezervinde Rusya, birincidir. Rusya doğal gaz ihracatında büyük bir gelir elde etmektedir. Rusya'nın doğal gaz ihracatında ilk sırada Almanya yer almaktadır (Şekil 15).

Şekil 15. Rusya'nın doğal gaz ihracatında ülkelerin payları (2014).

Kaynak: BP statistical review of world energy, 2015.

Rusya'nın ardından ikinci sırada gelen ülke İran'dır. Rusya ve İran'ın birlikte hareket etmesi dünyada bir doğal gaz tekelinin kurulmasına sebep olacaktır. Petrol rezervleri bakımından sekizinci sırada bulunan Rusya, dünyanın ikinci büyük petrol ihracatçısı konumundadır ve ABD'ye karşı Çin ile stratejik işbirliğine girerek gücünü arttırmaktadır. Orta Asya, Rusya için büyük öneme sahiptir. Bu önemin sebepleri şu şekilde sıralanabilir: Rusya dış politikasında Orta Asya üzerinde etkin rol oynamakta bu durum Rusya için jeopolitik bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Orta Asya'da başka herhangi bir gücün söz sahibi olması bölgede Rusya'nın çıkarlarını tehdit ederek gücünün zayıflamasına yol açar. Rusya'ya etnik sızmalar, göç ve terör olasılıklarının artması ülkedeki istikrar açısından bir tehlike arz eder. Kazakistan denizlerle bağlantısı olmayan kara içi bir devlettir. Aynı zamanda SSCB döneminde Kazakistan'da Rus yatırımları yapılmıştır. Bölgedeki enerji kaynakları Rusya'nın kontrolünde ve Rusya üzerinden bölge dışına taşınmaktadır. Bu nedenle Türkiye, bölgede enerji ulaşımında ve Orta Asya politikalarında Rusya'nın yönelimlerini dikkate almak zorundadır (İlhan, 2004: 143). Eski Sovyet coğrafyası Rusya için imtiyazlı bir etki alanıdır. Rusya'nın, burayı etki alanı olarak değerlendirmesi Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası dış politikasının çok yönlü olması ve Türkiye-Rusya arasındaki karşılıklı ilişki ile dengelenebilir. Bölgedeki gerginliği azaltmak için Türkiye, Rusya ve AB ilişkilerini dengeleyerek iki taraflı bir politika izlemidir (Aras, 2001:14). Bu durum Türkiye'nin bölgesel güvenliğe olumlu bir katkısı olarak değerlendirilebilir. Rusya, enerji konusunda Batı ile işbirliği içinde bir politika izlemek durumundadır. Bu durum Rusya'nın Batı ile ekonomik ve siyasi bütünleşmesinin güçlenmesini sağlayacaktır (Aras, 2001: 277; Akbaş, 27-29).

Rusya, bölgesinde Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz akışını denetim altında tutmak için çeşitli politikalar izlemektedir. Aynı zamanda eski SSCB'deki ülkelerdeki varlığını ve söz sahipliğini korumaya çalışmaktadır. Bununla birlikte ABD bölgede Rusya'yı bertaraf ederek petrol boru hatları ile ilgili yeni projelerle bölge üzerinde hegemonya kurma ve bölgeye zorla girme çabasıdadır. Her iki ülke de hem İran, Türkiye hem Pakistan'da doğu, batı ve güney istikametlerinde faaliyete geçmesi beklenen boru hatları için kendi güzergahlarının tercih edilmesi gayretindedirler. Orta Asya devletlerinin tercih, rekabet ve stratejik zorunlulukları, Amerikan, Avrupa ve Asya petrol şirketlerinin vahşi paylaşım mücadeleleri ile iyice iç içe geçmiştir (Parlar, 2008: 768).

Rusya, Avrupa doğal gaz arzında egemen konumdadır ve bu konumunu azaltacak alternatif projelerin hayata geçmesini engellemeye yönelik çalışmalar yapmakta ve yeni politikalar üretmektedir. Avrupa'nın doğal gaz ithalatında önemli bir yere sahip olan Rusya'nın doğal gaz arzındaki nüfuzunu azaltmak için Nabucco projesiyle Hazar havzasında bulunan doğal gazın Avrupa pazarlarına Türkiye üzerinden iletimi planlanmıştır. Bu projeyi bertaraf etmek isteyen Rusya, Nabucco'ya karşı Güney Akım projesini gerçekleştirmiştir. Güney akım projesiyle Rus ve Orta Asya doğal gazının Karadeniz'in altından döşenecek boru hatlarıyla Avrupa'ya ulaşımı Bulgaristan üzerinden gerçekleştirilecektir. Bu projeyle Nabucco'ya alternatif bir güzergah hazırlamış olan Rusya, Avrupa'ya doğal gaz satışında sürekli sorun yaşadığı, Ukrayna'yı da by-pass etmeyi planlamıştır. Ayrıca Rusya Güney Akım ve Kuzey Akım projelerini geliştirmiş, bu projelerle birlikte Azerbaycan'ın Türkiye üzerinden doğal akış sağlayacağı Trans-Anadolu projesi de Nabucco projesinin gerçekleşme ihtimalini düşürmüştür (Sevim, 2012: 177). Rusya Avrupa'ya enerji naklinde gücünü korumak için balkan ülkeleriyle özellikle Yunanistan ve Bulgaristan'la Burgaz-Dedağaç petrol boru hattı projesini hayata geçirme çalışmaları yapmıştır. Rusya, Yunanistan ve Bulgaristan arasında 2007 yılında imzalanan bu boru hattı projesi Türkiye'nin Samsun-Ceyhan boru hattını zayıflatmak için Rusya tarafından geliştirilmiştir. Ancak daha sonraki yıllarda Bulgaristan üstüne düşen mali yükümlülüğü kaldıramayacağını belirterek bu projeden çekilmiştir. Doğu Asya'da yeni boru hatlarını devreye sokarak buradaki etkinliğini arttırmak isteyen Rusya Doğu Asya'da ilkinin yapımına 2006'da başladığı dört boru hattını devreye sokmak için çalışmalar yapmıştır. Japonya ve Pasifik ülkelerine petrol taşımayı planlamaktadır. Rusya, Trans-Asyatik boru hattı ağıyla Japonya, Çin, Güney Kore arasında bir enerji köprüsü oluşturma çabasıdadır. Bu enerji ağı içinde Türkmenistan-Çin-Kore-Japonya, Rusya-Japonya, Malezya-Tayland Körfezi-Vietnam-Çin ve Avustralya-Güneydoğu Asya hatları yer almaktadır. 42.500 km'yi bulacak bu hatta Çin 1 milyar dolar kaynak ayırmıştır. Rusya boru hatları projeleriyle batıda Avrupa üzerinden Adriyatik'e, doğuda Çin'den Japonya'ya, güneyde Türkiye'den İsrail'e kadar geniş bir coğrafyada enerji ağı (İskender, 2009a) oluşturmaktadır Rusya, transit ülkelere olan ihtiyacı ortadan kaldırarak Avrupalı alıcılara doğrudan doğal gaz satmak için Kuzey Akım projesi üzerinde çalışmaktadır. Kuzey Akım boru hattı Baltık Denizi'nin altından inşa edilerek Almanya'ya bu hatla doğal gaz iletilecektir. Bu projeyle Rusya, herhangi bir şekilde bir transit ülke ihtiyacı duymadan Avrupa'nın ikinci en büyük tüketicisine doğal gaz satacaktır. Rusya'nın Ukrayna'yla yaşadığı problemler yüzünden bu ülke üzerinden doğal gaz sevkiyatını azaltmak için geliştirdiği projelerden bir diğeri de 2007'den beri faaliyette olan Yamal-Avrupa boru hattıdır. Bu hatla Rusya'dan gelen doğal gaz Belarus ve Polonya'yı geçerek Almanya'ya ulaşmaktadır (Sevim, 2012: 177).

Kafkasya'nın, Orta Asya, Rusya ve Avrupa arasında bir geçiş köprüsü olması burayı jeopolitik açıdan önemli kılmaktadır. Kafkasya'ya önem katan diğer bir faktör de hem Karadeniz'e hem de Hazar denizine kıyısının bulunmasıdır. Bu sebeple Rusya'nın Karadeniz'den Boğazlar ve Akdeniz yolu ile Süveyş Kanalına ulaşımına imkân sağlamıştır. Bu durum Rusya'nın stratejik çıkarları açısından önem arz etmektedir. Coğrafi olarak dağlık bir yapıya sahip olan Kafkaslarda ulaşım ağı kısıtlanmıştır. Kafkaslar ve Karadeniz sahip olduğu stratejik konumu nedeniyle Rusya, her iki coğrafi alanda hakimiyet kurarak Kafkasya'yı kontrol altında tutup Karadeniz'e çıkış noktasını elinde bulundurarak, özellikle enerji ulaşımında güç kazanmıştır. Kafkasya'nın, Rusya için paha biçilmez bir değere sahip olması, Hazar petrollerinin batıya

ulaştırılmasında önemli bir geçiş alanı özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bölgede enerji kaynaklarının, petrol rafinerilerinin ve petro-kimya tesislerinin bulunması Rusya için hem ekonomik hem stratejik açıdan önem taşımaktadır (Bayraktar, 2008: 222).

Dünya doğal gaz üretiminde birinci, tüketiminde ise ikinci sırada bulunan Rusya, hayata geçirmeye çalıştığı yeni enerji politikalarında özellikle doğu-batı koridorunu siyasi ve hukuki araçlar kullanarak engellemek istemekte, yeni boru hatları projeleri hazırlayarak enerji savaşına ticari anlamda dahil olarak en kısa sürede bu projelerin inşasını tamamlamayı düşünmektedir. Kazakistan'da bulunan Tengiz ve Kaşagan sahalarından üretilen petrolün, "Caspian Pipeline Consortium" ile Rusya topraklarından geçerek, Novorosysk terminalinden Karadeniz'e ulaşması planlanmıştır. 1600 km. uzunluğundaki bu hattın yıllık kapasitesi 28 milyon tondur. 1,7 milyar dolar ilave yatırımla bu hattın kapasitesinin yılda 72 milyon tona çıkartılması planlanmıştır (Kalicki, 2001:122; Bayraktar, 2008: 222). Rus petrolünün taşınmasında önemli bir yer tutan Türk boğazlarında petrol geçişine getirilen kısıtlamaları Rusya olumsuz bir hareket olarak değerlendirmiştir. Rusya; Orta Asya ve Hazar Havzası'nda üretilen petrol ve doğal gazın aktarımını, kendi ülkesindeki yollardan sağlamak istediği için, Türkiye üzerinde baskı kurmaya çalışmış daha sonra yapılan karşılıklı işbirliği antlaşmalarıyla tutumunu yumuşatmıştır. BTC Petrol Boru Hattı ile ilgili Rusya çeşitli engellemelerle ortaya çıkmış ve Türkiye'nin bu projeyi gerçekleştirmemesi için değişik politik oyunlara girmiştir. BTC'nin gerçekleşmemesi için alternatif yollar teklif eden Rusya, petrolün Kuzeyden Novorossisk limanına oradan da Bulgaristan'ın Burgaz limanına ve boru hatlarıyla Yunanistan'ın Aleksandropolis şehrine ulaştırılmasının daha ekonomik olduğunu ileri sürmüştür.

1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Rus ekonomisi çöküş noktasına gelmiş, Rusya petrol üretim, tüketim ve ticaretinde büyük bir deprem yaşamıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından ekonomik olarak büyük bir çöküntü yaşayan Rusya, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ile petrol ve doğal gaz üretimini yapmıştır. Kendi topraklarının dışında kalan rafinerilerin kayda değer bir bölümünü ise Beyaz Rusya, Ukrayna, Azerbaycan ile bölüşmek mecburiyetinde kalmıştır. Rusya'nın petrol işleme kapasitesinin %35'i ülke toprakları dışındadır. Rusya'nın Petrol ve doğal gaz üretiminde kullandığı makine ekipmanlarının üretimi Azerbaycan'da yapılmaktadır. Petrol ihraç limanları, terminaller ise Gürcistan, Ukrayna, Litvanya ve Letonya'da kalmıştır. Kuzey Kazakistan-Novorossisk boru hatlarının tamamlanması çalışmaları aynı zamanda Rus doğal gazının Gürcistan topraklarından ve Karadeniz'in altından Türkiye'ye ulaştırılmasıyla ilgili Rusya ile Türkiye arasında müzakereler yapılmıştır (Kona, 2011).

4.3. AB'nin enerji politikaları

Yüksek tüketim yoğunluğuna sahip, ancak enerji kaynakları oldukça yetersiz olan AB, toplam enerji tüketiminin yarısını ithal etmek zorundadır. Dünya enerji tüketiminde AB, ABD'den sonra ikinci sıradadır. Avrupa devletleri, tükettiği petrolün % 81'ini, doğal gazın % 54'ünü AB dışındaki ülkelerden karşılamaktadır. AB'nin enerji tüketimi sürekli artmaktadır. Bu artış 20 yıllık bir süre zarfında iki katına çıkacaktır. 2030 yılında AB ülkelerinin enerji tüketim oranının % 4,4 olacağı öngörülmektedir. Enerjide büyük oranda dışa bağımlı olan AB'nin bu bağımlılığının da % 70'lere çıkacağı öngörülmektedir. BP'nin 2015 yılı raporuna göre, AB ülkelerinin 2014 yılında kesinleşmiş petrol rezervinin 5.8 milyar varil (BP, 2015: 6) olduğu belirtilmektedir. Petrolün % 20'sini üreten AB, kalanını Rusya (% 27), Orta Doğu (% 19), Norveç (% 16), Kuzey Afrika (% 12) ve diğer bölgelerden (% 5) ithal etmektedir. AB'nin

kendi topraklarından ürettiği enerji, tüketim değerlerini karşılamaktan çok uzaktır. Bu durum AB'nin enerji arz güvenliği için büyük tehdit oluşturmaktadır. Bu sebeple AB ortak enerji politikaları geliştirmek ve arz güvenliği için önlemler almak zorundadır (Sevim, 2012:167).

AB, Avrasya ülkeleriyle olan coğrafi yakınlık avantajı kullanarak enerji gereksinimini karşılamak istemektedir. Bu gereksinimin karşılanmasındaki en büyük yol, başta petrol ve doğal gaz olmak üzere enerji kaynaklarını boru hatları aracılığıyla enerji naklinin sağlanmasıdır. AB, enerji kaynağı gereksinimini çoğunlukla Rusya'dan sağlamaktadır. AB için önemli bir enerji kaynağı sağlayıcısı konumunda olan diğer bir yer de Orta Doğu bölgesidir. Avrupa ülkelerinin gelişmişlik seviyelerinde meydana gelen artış bu ülkeleri Rusya'ya ve diğer enerji tedarikçisi ülkelere daha da bağımlı hale getirmektedir. Rusya ve İran, AB ülkeleri için enerji gereksiniminin karşılanmasında en önemli ülkelerdir. Bu ülkelerin izledikleri dış politikalar AB tarafından zaman zaman tehdit unsuru olarak değerlendirilmektedir. AB ülkeleri enerji ihtiyacını bu ülkelerden sağlarken enerji koridoru olarak Türkiye'den de yararlanmak zorundadır (Akbaş, 2012: 29-30).

AB, Avrupa'nın enerji güvenliğinde Türkiye'nin önemli bir rol oynayabileceği gerçeğini artık fark ve kabul etmiştir. AB ayrıca, Türkiye'yi dinamik, büyüyen bir pazar ve Türk ordusunu, Balkanlar, Kafkasya, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'da bir istikrar gücü olarak görmektedir (Eslen, 2008: 48). Özellikle Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının batıya ulaştırılmasında Avrasya enerji koridorunun oluşturulması önem arz etmektedir. Avrupa'ya yönelik halihazırda bulunan bütün enerji ulaşım hatları Rusya üzerinden geçmekte ve Rus tekeli AB üzerinde baskı yaratmaktadır. Aynı zamanda Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri de ekonomik olarak Rusya'ya bağımlıdırlar. Bu bağımlılıkları kaldıracak yeni boru hatlarının işletmeye alınmasıyla AB, Orta Asya ve Kafkasya için hem siyasi hem de ekonomik anlamda son derece önemli bir aşamadır. 20 Eylül 1994 yılında Hazar petrolünün işletilmesiyle ilgili Bakü'de bir antlaşma yapılmıştır. Azerbaycan'da bulunan Azeri, Çırac ve Güneşli yataklarındaki zengin petrol rezervlerinin 30 yıllık bir süre ile ABD, İngiltere, Rusya, Türkiye, Norveç, Azerbaycan ve Suudi Arabistan petrol şirketlerinden meydana gelen AIOC (Uluslararası Petrol Konsorsiyumu) tarafından işletilmesi kararlaştırılmıştır (Aras, 2001: 58-59). AB, Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmak için Türkiye'nin hayata geçirdiği BTC projesine destek vermiştir. Yapılacak yeni boru hatları için de desteklerine devam etmektedir.

4.4. İran'ın enerji politikaları

İran, Orta Doğu'da, Umman ve Basra Körfezleri ile Irak, Pakistan ve Hazar Denizi arasında kalan bölgede yer almaktadır. İran, stratejik konumu ile kültürel zenginliğini güce dönüştüren ender uluslardan biridir (İzzeti, 2006). Coğrafi konumu ile İran, Irak'ın kuzeyini, Basra Körfezi'ni ve Hürmüz boğazını, enerji zengini Körfez ülkelerini, Babülmendep Boğazı, Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı yolu ile Akdeniz'e açılan enerji güzergâhını, Bakü-Tiflis-Ceyhan güzergâhını, Doğu Akdeniz'i, Karadeniz'i ve Kafkasya'yı denetleme imkânlarına sahiptir. Bu nedenle bölge sadece jeopolitik açısından değil, küresel boyutta jeopolitik öneme sahip bir alandır. Türkiye ve İran eski medeniyete sahip ve tarihte önemli rol üstlenmiş iki devlettir. Buldukları coğrafi konum, tarihsel geçmişleri ve sahip oldukları yapısal özellikleriyle Türkiye ve İran her alanda rekabet halinde olmuşlardır. İran, Orta Doğu'da önemli bir konuma sahiptir. Demografik yapısı, askeri gücü ve kendine özgü kültürel değerleriyle bölgenin en önemli güç merkezlerinden biridir. 20. yüzyılda Şah döneminde Batıyla birlikte hareket eden İran, 1979'da gerçekleşen devrimle birlikte ABD ve Batı karşıtı bir stratejiyi benimsemiştir.

Harunoğulları, M. (2017). Enerji kaynaklarının jeopolitiği ve küresel güçlerin enerji politikaları. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 146-171.

Batıyla çıkarları çatışan İran, Batıdan bu dönemde kabul görmese de uluslararası platformda her zaman özellikle bölge dengeleri açısından önemli bir aktör olduğunu sergilemiştir.

Şekil 16. İran'ın petrol sahaları.

Kaynak: <http://hsstrateji.com/petrol.asp>.

İran, Hürmüz boğazını kontrol ederek enerji yollarının denetiminde stratejik açıdan büyük avantaja sahiptir. Aynı zamanda büyük petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip ve petrol ihracatçısı bir ülke olması sebebiyle uluslararası sistem içinde farklı dengeleri oluşturabilmektedir. Diğer taraftan sadece Irak'la ilgili politikalarıyla değil petrol üreticisi Körfez ülkeleriyle olan ilişkileri de İran'ın jeopolitik önemini iyiden iyiye arttırmaktadır. Bu stratejik konumu nedeniyle İran, dünya dengeleri açısından bir aktör olma özelliğini her zaman korumaktadır. Yaklaşık 93 milyar varille dünya petrol rezervlerinin % 10'una sahip olan İran (Şekil 16) ABD'yi Hazar bölgesinden uzak tutmaya çalışmakta ve bu amaçla Rusya ile petrol konusunda işbirliği yapmaktadır. İran'ın bu çabası, ABD'nin Hazar petrolünü kontrol etme politikasını önemli ölçüde zorlaştırmaktadır. Bu nedenle ABD'nin İran coğrafyasını kontrol etmeden küresel jeopolitiğin bu ağırlık merkezinin bütünü kontrol etmesi mümkün görülmemektedir (Eslen, 2008: 161).

İran enerji zengini Körfez ülkelerini, küresel enerji güvenliği içinde vazgeçilmez yeri olan Körfez bölgesini ve küresel pazarlara her gün on yedi milyon varil petrolün geçtiği Hürmüz Boğazı'nı kontrol eden jeopolitik konumu ile de ABD için önem taşımaktadır. ABD küresel üstünlüğünü sürdürme gayretlerini öncelikle enerji kaynaklarının ve yolların kontrol edilmesine dayandırmaktadır. ABD'nin, küresel ölçekte doğal gaz rezervleri ile Rusya'dan sonra petrol rezervleri ile Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sırayı alan İran ile ilgilenmesi kaçınılmazdır. Tıpkı petrol gibi İran doğal gazı da enerji güvenliği açısından AB için büyük önem taşımaktadır. Rusya-İran işbirliğinin doğal gaz alanında küresel bir kartel oluşturabilme potansiyeline sahip olması da İran'ın jeopolitik önemini arttırmaktadır (Eslen, 2008:162-163).

İran'ın dış politikasının geniş sınırları, güneyde Basra Körfezi'nde bulunan komşularıyla arasındaki gerginliğin yumuşamasındaki başarısında, kuzeyde Kafkasya ve Orta Asya'daki komşularına olan pragmatik yaklaşımında ve Hindistan, Rusya, Çin, Japonya ve AB dahil ol-

mak üzere bölgedeki aktör ülkelerle yakın bağlar kurmasında açıkça görülmektedir (Brzezinski/Gates, 2008:37). İran'da yapılan başkanlık seçimlerinden sonra Cumhurbaşkanı seçilen Hasan Ruhani, göreve başladıktan sonra uranyum zenginleştirme faaliyetlerini yavaşlatmıştır. İran ile ABD, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere ve Almanya arasında Cenevre'de Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT) yapılmıştır. Bu antlaşmayla Batının güvenini bir nebze kazanan İran ile Batılı ülkeler arasında meydana gelen yumuşama beraberinde yeni petrol antlaşmalarını getirecektir.

4.5. Çin'in enerji politikaları

Çin, son yirmi yılda en hızlı kalkınmasını gerçekleştirmiştir. Bu gelişme Çin'i gelecekte en önemli jeopolitik oyuncularından biri haline getirecektir. Çin'in kültürel zenginliği ve birliği ekonomik, sosyal ve askeri alanlardaki gelişmesini desteklemektedir. Çin, coğrafi konum olarak dünya güç odaklarına uzak bulunmakla birlikte bu güç odaklarının enerji politikalarının güzergâhı dışındadır. Bu durum Çin'in küresel güç olmasını desteklemektedir. Günümüzde ekonomik açıdan büyük atılımlar gerçekleştiren Çin, küresel ölçekte gücünü ortaya koyduğu gibi güvenlik açısından da bölgesel bir güçtür. Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın 1996 yılında kurulan ve 2001'de Özbekistan'ın katılımıyla üye sayısı 6'ya çıkan Şanghay İşbirliği Örgütü ABD'ye karşı etkili bir kutup olmak amacıyla kurulmuştur. Bu birlik içerisinde yer alan Rusya ve Çin'in hem ekonomik hem de politik yükselişi için enerji güvenliği olmazsa olmazdır. Bu sebeple Çin, Orta Doğu, Orta Asya, Afrika ve Latin Amerika'da enerji güvenliği için ciddi yükümlülükleri yerine getirmekte ve aynı zamanda ABD'nin bu coğrafi bölgelerdeki çıkarlarını da çevrelemektedir (Eslen, 2008: 29).

Çin, ABD karşısında denge sağlayabilecek güç olarak görünmektedir. ABD ise Çin'e karşı çeşitli politikalar üretmektedir. Özellikle Çin'i bölgesel olarak bölmek, denetim altına alarak stratejik bir hamle yapmak, ekonomik ve politik olarak da sindirmek istemektedir. ABD kamuoyu için Çin, en büyük tehlike olarak görülmektedir. Çin ve ABD birbirlerinin liderliğini kabul etmemektedirler. Çin'in yükselişini ABD kendi evrensel egemenliğine karşı bir tehdit olarak görmektedir. Çin'in onlarca yıldır süren büyük kalkınma hızı aynı şekilde devam ederse ABD-Çin ilişkileri de ısınmaya devam edecektir (İlhan, 2004: 85).

Rusya ve Çin hem Avrasya'da hem de küresel arenada ABD çıkarlarına ters düşen inisiyatifler kullanmaya başlamışlardır. Şanghay İşbirliği Örgütü ve bu örgüt içinde işbirliği yapan Rusya ve Çin, enerji kaynaklarının kontrolü mücadelesinde de giderek ABD'nin rakiplerine dönüşmektedir. Çin'in, ekonomik büyümesini ve yükselişini sürdürmesi enerji güvenliğine bağlıdır. Japonya'yı geçerek ABD'den sonra ikinci büyük petrol ithalatçısı konumuna gelen Çin, enerji güvenliği için çoklu inisiyatifler geliştirmektedir. Kazakistan petrolü Çin'e akmaya başlamıştır. Çin ile Rusya arasında Sibirya petrolünün Çin'e akıtılması için de çalışmalar sürdürülmektedir. Ayrıca, Çin'in Orta Asya, Orta Doğu, enerji zengini Afrika ülkelerindeki öncelikleri hızla gelişmekte, bütün bu gelişmeler ve Güney Amerika'daki değişimler ABD'nin enerji kaynaklarını kontrol ederek küresel üstünlüğünü sürdürme gayretlerinin giderek zora girdiğini göstermektedir. Çin 10 yıldır süregelen % 10'luk ekonomik büyümesi ve modernize ettiği askeri gücü, sabırlı ve dikkatli, ancak taviz vermeyen jeostratejisi ile dikkatleri çekmektedir (Eslen, 2008: 58).

Çin, enerjisinin önemli bir kısmını Arap devletlerinden almakta, savunma alanında da ileri teknolojiyi İsrail'den temin etmektedir. Bu durum Çin'in bu devletlerarasında kalmasına sebep

olmuştur (Adıbelli, 2009: 107). Artan enerji ihtiyacı karşısında Orta Asya'nın doğal kaynaklarına duyduğu ihtiyaç Çin'in bölgeye yönelik ilgisinin temelini oluşturmuştur. Çin, bölgede varlığını sürdüren etnik ihtilafların ve radikal İslami hareketlerin Uygur Türklerinin yoğun olarak yaşadığı Doğu Türkistan'da (Sincan-Uygur özerk bölgesi) bir çatışmaya dönüşmesi endişesini taşımaktadır. Çin hem etrafındaki ülkelerin rejimlerini tehdit eden girişimleri önlemeye hem de küresel mücadelede ABD'ye karşı bir cephe oluşturmaya çalışmaktadır. Çin ABD'nin Orta Asya'da kalıcı olma çabalarına karşı çıkmak için Rusya ile çıkarlarının çatışmasına rağmen birbirlerini hoş gören bir politika izledikleri söylenebilir. Çin ve Rusya ABD'nin dünyada tek söz sahibi olmasını engellemeyi ortak çıkar olarak görmekte ve ABD'nin kendi sınırlarının çok yakınında etkinlik sahibi olmasından rahatsızlık duymaktadırlar (Bayraktar, 2008: 144-145).

Çin'in küresel güç olmasındaki en büyük engel ABD'nin enerji kaynakları ve sevkiyat hatları üzerinde olan askeri ve siyasi etkisidir. Bu sebeple, dünya politikasında serbest hareket edebilen güçlü bir Çin için enerjiyi güvenli bir şekilde temin etmek ve garanti altına almak hayati bir önem taşımaktadır. Bundan dolayı Çin, dünyanın dört bir yanında enerji diplomasisi yürüterek alternatif kaynaklara yönelmektedir. Çin ihtiyaç olduğu enerjiye ulaşmak için Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarına doğrudan ulaşımı sağlayacak projeler yapmaktadır. Bu sebeple de Kazakistan ve Türkmenistan'la transit erişimi gerçekleştirecek boru güzergâhlarıyla ilgili diyalogu sürdürmektedir. Moskova, ABD ve AB'ye karşı yanında güçlü bir Çin görmek istediğinden Çin'e kesintisiz enerji akışını sağlayacak bir petrol boru hattı üzerinde çalışmaktadır. Rusya, Sibirya topraklarında ürettiği petrolü Çin'e ve Pasifik Okyanusu üzerinden de ABD'ye taşımayı hedeflediği ESPO olarak bilinen projeyi hayat geçirmek için yaptığı projeyle 2011'de Çin'e petrol ihracatına başlamıştır (Adıbelli, 2009: 230-231).

Geçmişten günümüze Çin'in öncelikli jeopolitik amacı, Doğu Asya'nın egemen gücü olmaktır. Jeopolitik arzularını sabırla gerçekleştirmeye çalışan Çin, ekonomik yapısını güçlendirmiş, askeri gücünü modernize etmiştir. Çin'in bu yükselişi ABD tarafından bir tehdit olarak algılanmaktadır. Çin, Şanghay İşbirliği içinde yer alan Rusya ile birlikte hareket ederek ABD'nin Orta Asya'daki çıkarlarına karşı koyabilmektedir.

Çin, Asya-Pasifik'teki yükselişinin dengelenmesi için ABD'yi Hindistan, Japonya, Avustralya ve Güney Kore ile birlikte yeni jeopolitik tedbirler planlamaya zorlamaktadır. Orta Doğu'da, Latin Amerika'da, Afrika'da ABD çıkarlarını çevrelemekte, küresel jeopolitiğin ve ekonominin ağırlık merkezi Atlantik'ten Pasifik'e kaymaktadır. 1978 yılından bu yana Çin ekonomisi on kat büyümüştür. Çin ekonomisi yakında ABD ve Japonya'dan sonra üçüncü büyük ekonomi olacaktır ve satın alma paritesine göre halen ikinci büyük ekonomi olan Çin, ekonomisinin 2020'li yıllarda ABD hariç tüm ekonomileri, 2040'lı yıllarda ise ABD ekonomisini geçmesi beklenmektedir. ABD'den sonra en fazla enerji tüketen ülke olan Çin, çelik üretiminde dünya birincisidir. Büyümesinin, enerji güvenliğine ve deniz ticaret yollarının açık bulundurulmasına bağlı olması Çin'in en ciddi jeopolitik hassasiyetini oluşturmaktadır (Eslen, 2008: 75).

Dünyanın beşinci büyük petrol üreticisi olan Çin, 1993'ten itibaren ithalatçı olmaya başlamıştır. Enerji ihtiyacının artması ölçüsünde, petrol sağladığı bölgeler Çin bakımından jeopolitik ilgi odağı haline gelmiş, Basra Körfezi, Çin ve Hint alt kıtasının bağlantıları giderek önem kazanacaktır. Ayrıca, 1997 Haziran-Eylül döneminde, Çin'in devlet petrol şirketleri büyük bir

atakla tüm dünyada petrol üretim antlaşmaları yapmıştır (Parlar, 2008: 754). Çin'in enerji talebindeki artış sebebiyle dünya petrol tüketim değeri 1993-2003 yılları arasında günlük olarak iki kat artmıştır. Talepte meydana gelen büyüme bu tüketimi arttırmaya devam ettirmektedir. Çin'de yaşanan büyük talep yükselişi 2006 yılında dünya piyasasında talep % 38'lik artışı beraberinde getirmiştir. Çin tükettiği petrolün % 40'ını ithal etmektedir (Sevim, 2012: 180).

Çin, İran'dan doğal gaz ithal etmek için de 2004 yılında önemli girişimlerde bulunmuştur. Bunun sonucunda Ekim 2004'te İran ile 100 milyar dolar değerinde 25 yıllık bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma Çin'in en büyük yurtdışı yatırımını oluşturmaktadır. 2005 yılında Çin'in günlük petrol tüketimi 7,5 milyon varile yükselmiştir bu tüketimin 2020'de 12-13 milyon varil olması düşünülmektedir. Bununla birlikte İran, Hindistan'ın da en önemli petrol sağlayıcı ülkesi konumundadır. Hindistan, Çin'den sonra dünyanın en hızlı büyüyen ikinci ekonomisidir (Ayhan, 2009: 422).

Çin ekonomisi 2007 yılında Almanya'yı geride bırakarak dünyadaki ikinci büyük ekonomi olmuştur. Çin'de yaşanan ekonomik büyüme dünya petrol piyasasının dinamiklerini etkilemiştir. Dünyanın en büyük petrol tüketicisi olan ABD'nin ardından günlük 7,5 milyon varillik ithalatıyla Çin, ikinci büyük petrol tüketicisidir. Petrol ihtiyacının yaklaşık %50'sini ithal eden Çin, bu ithalatın % 60'ını Orta Doğu'dan yapmaktadır. Çin'in her geçen gün enerji ihtiyacı artmaktadır. Bu sebeple de Orta Doğu'ya bağımlı hale gelmektedir. Yükselen enerji ihtiyacı ve bağımlılığını azaltmak için Çin, kaynak ülkeleri arttırmak gayesiyle Orta Asya, Afrika ve Latin Amerika'da türlü ülkelerle anlaşmalar yapmaktadır (Sevim, 2012: 179).

4.6. Japonya'nın enerji politikaları

Japonya, Dünya'nın ikinci büyük ekonomisidir ve ekonomileri hızla büyüyen Çin ve Hindistan gibi enerjiye olan bağımlılığı peyderpey artmaktadır. Diğer Asya ülkeleri gibi Japonya da enerji talebinin önemli bir bölümünü Orta Doğu ülkelerinden sağlamaktadır. Orta Doğu petrolü Japonya için hayati öneme sahiptir. Çünkü Japonya petrol ithalatının yaklaşık % 80-90'lık kısmını bu bölgedeki ülkelerden ithal etmektedir (Ertaş, 2010).

Japonya bir ada ülkesidir ve diğer ülkelerle olan ilişkilerini tamamen deniz yolları üzerinden yürütmektedir. Bu durum Japonya'yı deniz yollarında etkin olan ABD, Çin ve Hindistan'a karşı kırılgan bir duruma getirmektedir. Japonya, enerjisinin büyük kısmını Orta Doğu bölgesinden sağlamaktadır. Orta Doğu'da büyük ölçüde ABD'nin etkisi söz konusudur. Bu yüzden Japonya, çatışmacı bir politika yerine bölgesel işbirlikleri arayışı içindedir. ABD, Orta Doğu'ya odaklanmış ve bu sebeple Uzak Doğu'daki etkinliğini giderek kaybetmektedir. Ancak Çin bölgedeki etkinliğini arttırdığından, ABD için yeni güç mücadelesinde Japonya'nın ehemmiyeti daha da arttırmıştır.

Enerji sağlama alanlarını çoğaltmak isteyen Japonya için, Orta Asya, Hazar ve Orta Doğu bölgeleri önem kazanmaktadır. Japonya hem ticaretini hem de enerji tedarikini güvence altına almak için bu bölgelerde siyasi ve ekonomik açıdan etkin olmak zorundadır. Bu bağlamda Türkiye, İran, İsrail ve Yunanistan ile çeşitli zeminlerde anlaşma durumu ortaya çıkmıştır. ABD'nin muhalefetine rağmen enerji güvenliğini garantiye almak isteyen Japonya, İran ile petrol konusunda ticari anlaşmalar yapmaktadır (Ayhan, 2009: 423). Japonya ve ABD arasında imzalanan ve 60 yıldır yürürlükte olan güvenlik anlaşmaları sebebiyle Orta Doğu'da ABD ile çatışmamak için dikkatli davranmaktadır. Türkiye, Orta Doğu ve Orta Asya'da etkili olan bir ülke olarak Japonya'nın Avrasya politikasında önemli bir merkezdir (Adıbelli, 2009:

245-247). Son yıllarda Japonya fosil kaynaklara olan bağımlılığını azaltmak için dış kaynakları çeşitlendirmek için girişimlerde bulunmuştur. Bununla birlikte petrol, kömür ve doğal gaz Japonya'nın hakim enerji kaynakları olmaya devam etmektedir. ABD ve Çin'den sonra dünyanın üçüncü petrol tüketicisi olarak kabul edilen Japonya'nın petrol ithalatının %87'sini Orta Doğu karşılamaktadır. 2011'de Japonya 32 milyar dolarlık açığını Körfez ülkelerinden gelen petrolle karşılamıştır. Japonya enerjisinin %40'nun nükleer santrallerden karşılamaktadır. Ancak 2011'de Fukuşima nükleer santral kazasıyla birlikte Japonya nükleer santrallerde kapatma kararı almıştır. Bu karar Orta Doğu petrollerine olan bağımlılığı da arttırmıştır (Calabrese, 2012). Enerjide büyük oranda dışı bağımlı olan Japonya, tekrar nükleer santralleri açma kararı almıştır.

5. Sonuç

Küresel güçler arasındaki en büyük mücadelenin temelinde enerji kaynakları bulunmaktadır. Dünya ülkelerinin sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmeleri için enerji kaynaklarını tek bir ülkeye bağlı kalmadan güvenli bir şekilde ve en ucuz biçimde elde etmeleri gerekmektedir. Hidrokarbon kaynakların rezerv ve üretim alanları ile bu kaynakların arz ve talep sahaları enerji jeopolitiğini ve politikalarını şekillendirmektedir. Küresel güçler arasında tüm dünyada bir enerji yarışı söz konusudur. ABD ve SSCB soğuk savaş dönemi boyunca dünyadaki iki süper güç olarak dünya siyasetine ve ekonomisine yön vermişlerdir. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Rusya Federasyonu kaybettiği topraklar ve bu topraklarda bulunan enerji üretim alanları, petrokimya tesisleri ve enerji aktarım limanlarından olarak büyük oranda güç kaybetti. Tekrar eski gücünü elde etmek isteyen Rusya petrol ve doğal gaz zengini Türkiye Cumhuriyetleri geliştirdiği projelerle kontrolü altında tutmayı başarmıştır. ABD'nin Orta Doğu'da bölge ülkeleri üzerindeki hegemonyası hala devam etmektedir. Ancak ABD Hazar havzası ile ilgili projelerini 1990'lı yıllardan itibaren uygulama gayreti içindedir. Bu amaçla özellikle Türkiye ve Azerbaycan ile pek çok kez hidrokarbon kaynakların üretimi ve özellikle dağıtımı ile ilgili pek çok antlaşma yapmıştır. Günümüzün ekonomileri en hızlı büyüyen ülkesi olan Çin'in enerji taleplerinin hızla artması bu ülkenin hem Orta Doğu'da hem de Asya'da enerji işbirliği yapmasına yol açmıştır. İran bölgesel olarak güçlü bir ülkedir. Zengin petrol ve doğal gaz rezervleri ve aynı zamanda enerji nakil güzergahında bulunması bu ülkeyi Rusya, Çin, ABD, Japonya ve AB ülkeleri için vazgeçilmez kılmaktadır.

Orta Asya, Hazar havzası ve Orta Doğu coğrafyaları jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik olarak oldukça önemli yerlerdir. Dolayısıyla bu yerlerde Rus, ABD, AB, Çin arasındaki rekabet zaman zaman çatışmacı zaman zaman uzlaşmacı şekilde sürmeye devam edecektir. Enerji kaynaklarının özellikle petrol ve doğal gazın artan değeri bu bölgeleri önemli kılmaktadır. Enerji nakil hatlarının yine bu coğrafyalardan geçmesi küresel güç mücadelesini sürdürecektir.

Kaynakça

- Adıbelli, B. (2009). *Jeopolitik Ödül Avrasya*. İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık.
- Akbaş, Z. (2012), Yeni Arap Dünyası'nda Batı ile ilişkiler: Süreklilik değişiyor mu? Uluslararası Orta Doğu Kongresi, 1-2 Kasım 2011. Bildiri Kitabı, Cilt 1, Kocaeli. ss.200-223.
- Akbaş, Z. "Küresel Ekonomik Krizlerin Önemini Artırdığı Enerji Kaynakları Üzerinden Yaşanan Rekabetin Uluslararası İlişkilere Etkisi". ss.27-28-29 Erişim Tarihi: 05.04.2012. www.acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/612/437865.pdf

Harunoğulları, M. (2017). Geopolitics of energy resources and energy policy of global powers. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 146-171

- Aras, O. N. (2001). *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ayhan, V. (2009). *Orta Doğu ve Petrol İmparatorluk Yolu*. Bursa: Dora Yayınları.
- Bayraktar, G. (2008). *Orta Asya ve Türkiye'nin Güvenlik Stratejileri*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Bochkarev, D. A. (2006). "The Changes in Russian Energy Policy and the Natural Gas Pipelines". OGEL 4 www.ogel.org
- BP (2014). Statistical Review of World Energy, June. Erişim Tarihi: 18 Ocak 2015, www.bp.com/statisticalreview
- BP, (2015). *Statistical Review of World Energy* June, 64th Edition, Erişim Tarihi: 18 Mart 2016, www.bp.com/statisticalreview
- Brzezinski, Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtası, -Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri-* (Çev. Yelda Türedi). İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Brzezinski, Z. Gates, R. M. (2008). *İran'ın Zamani Geldi*. İstanbul: Profil Yayınları.
- Calabrese, John. (2012). Japan's New Energy Future and the Middle East, <http://www.mei.edu/content/japan's-new-energy-future-and-middle-east> Erişim tarihi: 10.01.2013.
- CIA Country Profile Map. (2015).
- Davutoğlu, A. (2002). *Stratejik Derinlik. Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Endgal, W. (2008). *Petrol Para İktidar Anglo-Amerikan Politikası ve Yeni Dünya Düzeni*. (Çev. Ertuğrul Bilal). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ertaş, Uğur. (2010). Japonya enerji politikası: yaklaşımlar ve hedefler, TUİÇ akademi, <http://www.tuicakademi.org/japonya-enerji-politikasi-yaklasimlar-ve-hedefler/> Erişim tarihi: 15.06.2012.
- Eslen, N. (2008). *Çok Kutuplu Düzene Doğru*. İstanbul: Truva Yayınları.
- İlhan, S. (2004). *Türkiye'nin Zorlaşan Konumu (Uygarlıklar Savaşı-Küreselleşme –Petrol)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İskender, S. (2009a). Enerji ağlarıyla örülmüş Avrasya ve Türkiye'nin önemi, Dünya, <http://www.dunya.com/yorum-inceleme/enerji-aglariyla-orulmus-avrasya-ve-turkiyenin-onemi-32451h.htm> erişim tarihi: 10.05.2012
- İskender, S. (2009b). Enerjide devleşen ülke Rusya, www.tutev.org.tr/inex.php/tr/makale-ve-paneler/96-makeler/450-enerjide-devleşen-ülke-rusya
- İzzeti, İ. (2006). *İran ve Bölge Jeopolitiği*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kalicki, J.H. (2001). Caspian Energy At The Crossroads. Foreign Affairs, Erişim Tarihi: 11 Mart 2013, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2001-09-01/caspian-energy-crossroads>
- Karabulut, Y. (2003). *Enerji Kaynakları*. Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık.
- Kona, G. G. (2011). "Kafkasya Bölgesi Enerji Kaynakları". Erişim Tarihi: 05.06.2012, <http://www.hur-yildiz.com>
- Özey, R.(2003). *Küresel İşgal*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özey, R. (2007). *Küresel Güçler ve Politikalar/Küresel Gölge Oyunları*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özkan, T. (2003). *(Bush ve Saddam'ın Gölgesinde) Entrikalar Savaşı*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Pamir, N. (2005). *Hazar Bölgesi'nde Enerji Politikaları: Avrupa'nın ve ABD'nin Konseptleri*, Turksam, Erişim Tarihi: 03.03.2011. <http://www.turksam.org/tr/yazilar>
- Parlar, S. (2008). *Barbarlığın Kaynağı Petrol*. İstanbul: Bağdat Yayınları.
- Sevim, C. (2012). *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Stern, A. (2001). *Dünden Bugüne Petrol Savaşları Hırs-Rekabet-Şiddet*. (Çev. Sabri Kalıcı). İstanbul: Neden Kitap Yayınevi.

Harunoğulları, M. (2017). Enerji kaynaklarının jeopolitiği ve küresel güçlerin enerji politikaları. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 146-171.

Tümertekin, E. Özgüç, N. (2012). *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: Çantay Kitapevi.

Türkiye Petrolleri A.O. Genel Müdürlüğü, (Mayıs 2015). *Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*.

Türkiye Petrolleri, (2015). *Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*.

International Energy Agency (IEA). (2015). *World Energy Investment Outlook, 2014*.

World Energy Outlook 2013, International Energy Agency, www.iea.org (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2014).

-----, <http://hsstrateji.com/petrol.asp>

Extended Abstract in English

Industrial and technological developments have increased countries' energy need to high levels and this led to fierce competition and energy wars. Rapid increase in the industries of China and India, the most populous countries in the world, the uprisings in the Middle East, the so-called Arab Spring and developments like conflicts and wars that happened subsequently led to reinterpreting energy geopolitics. The US and European countries who are anxious in dominating the rich oil and natural gas resources of Eurasian and Middle Eastern countries have developed various policies to demonstrate their strength in these regions. The purpose of this study is to discuss the geographical distribution of oil and natural gas reserve regions, the geopolitical importance of these resources and the policies of the countries that have a say in the world. Literature review related to the study was conducted. Case study, one of the qualitative research methods, was employed and the data obtained were evaluated with a descriptive point of view.

The world's richest oil deposits are concentrated extensively in two major regions. One of these regions is the Middle East extending to the Russian Federation. The other is southern Canada extending to western United States and later to northern and western South America. When countries are examined, it is seen that about 150 countries do not have any oil (Tümertekin-Özgüç, 2012: 367). The world's highest quality oil is found around the Persian Gulf and its surrounding area. Therefore, the Persian Gulf and its surrounding area is described as "world oil exploitation region" and became a conflict zone for super powers' war of interests (Özey, 2003: 185). Russia's most important priority is to control the flow of Caspian Sea oil and natural gas and to maintain its presence in the old Soviet republics. By keeping Russia out, the US, on the other hand, has been forcing its way into the region with its oil pipe line projects and powerful oil companies. In addition to the US, the western countries and China rising from the East have been continuing to give importance to energy transportation (Bayraktar, 2008: 212). With the Carter Doctrine, the US entered the struggle of transportation of Middle East's energy resources and control of these resources' transportation routes. It also put into effect policies (Pamir, 2005: 73) similar to the ones it implemented in the region in the Caspian region after September 11. For safely transporting Caspian oil to the West through Turkey, the US played a vital role in the construction of Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) pipeline, the main pipeline of the east-west corridor. The US is in a race with Russia for the control of energy resources in the Caspian Basin (Eslen, 2008: 59). The US is struggling to prevent Russia spreading to open seas in the Baltic region and to surround Russia by bringing East European countries into NATO. The US considers Caspian basin and Middle Eastern countries as its own containment line and vital ground for its power struggle (Eslen, 2008: 71). The US

finds Chinese interests gained from the independence of the region appropriate to its own interests (Brzezinski, 2005: 207). As main policies, Russia has been controlling increasing influence of the US in the region and preventing foreign investments in the region and projects excluding Russia that Turkey is a part of (Eslen, 2008: 28).

Iran is trying to keep the US out of Caspian region and for this reason is collaborating with Russia on oil. Iran's attempts are making America's policies to control Caspian oil difficult. Thus, It does not seem possible for the US to control the entirety of this region without first controlling the Iranian geography (Eslen, 2008: 161). The energy produced on European lands is far from meeting the energy consumption needs of Europe. This constitutes a serious threat to EU's security of supply. Therefore, the EU needs to develop joint energy policies and take precautions for security of supply (Sevim, 2012: 167).

China's priorities have been rapidly increasing in Central Asia, the Middle East and energy-rich African countries. These developments and changes in South America show that maintaining global superiority by controlling energy resources is getting difficult for the US (Eslen, 2008: 58). China and Russia consider preventing US becoming the sole arbiter a common interest and are troubled with US being active close to their own borders (Bayraktar, 2008: 144-145). In order to reduce its increasing energy need and dependency, China is making agreements with different countries in Central Asia, Africa and Latin America to increase its countries with resource (Sevim, 2012: 179). Japan has the world's second largest economy and its dependency on energy has been increasing just like China and India whose economies are growing. Like other Asian countries, Japan is importing 80-90% of its oil needs from Middle Eastern countries (Ertas, 2010). Furthermore, as an active country in the Middle East and Central Asia, Turkey is an important center in Japan's Eurasia policies (Adibelli, 2009: 245-247). The increase in China's energy demands due to its rapidly growing economy led China to make energy collaborations both in the Middle East and Central Asia. Iran is a regionally powerful country. Having rich oil and natural gas reserves and energy transportation routes make Iran indispensable for Russia, China, the US, Japan and the EU countries.

Central Asia, Caspian basin and Middle Eastern geography are geopolitically, geo-strategically and geo-economically important regions. Thus, in these regions, competition between Russia, the US, the EU and China will continue to be sometimes conflictive and sometimes reconciliatory.